

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ARKIVBYGNINGER OG DERES INDRETNING

Arkivarforeningens seminar IV

Viborg Gymnastikhøjskole 16. - 18. april 1971

Rigsarkivet

København 1971

På omslaget gengives en tegning af det nye landsarkiv i Åbenrå. Tegningen blev fremlagt og diskuteret på seminaret.

ARKIVBYGNINGER OG DERES INDRETNING

Udgået af
Landsarkivet for Sjællands
bibliotek

Arkivarforeningens seminar IV

Viborg Gymnastikhøjskole 16. - 18. april 1971.

Rigsarkivet

København 1971

FORORD

Arkivarforeningens fjerde seminar blev afholdt 16.-18. april 1971 på Gymnastikhøjskolen ved Viborg. Seminaret var tilrettelagt af et arbejdsudvalg bestående af arkivarerne Michael Hertz, Sigurd Rambusch, Hans Kargaard Thomsen og Hans Worsøe.

Det er altid værdifuldt for arkivfolk at studere arkivbygninger og deres indretning. For danske arkivfolk har det for tiden en særlig betydning, fordi der i det sidste tiår er gennemført tre store arkivudvidelser i Danmark; en fjerde er påbegyndt, og en femte er bebudet. På denne baggrund har Arkivarforeningen ønsket at gøre status og opstille nogle ønsker for fremtidigt arkivbyggeri. Da arkivbygningerne har betydning for alle ansatte, blev seminaret åbnet for deltagere uden for foreningens kreds. De 25 deltagere repræsenterede alle arkivvæsenets afdelinger og funktioner, og kritikken kom frit til orde.

Nærværende rapport består af sammendrag af de anmeldte indlæg foretaget af foredragsholderne selv samt af referater af diskussionerne udarbejdet af arbejdsudvalget på grundlag af båndoptagelser og samtidige notater.

Arkivarforeningen takker Ministeriet for kulturelle anliggender for økonomisk støtte og rigsarkivar, dr.phil. Johan Hvidtfeldt for moralsk støtte og aktiv deltagelse i seminaret samt landsarkivar Jens Holmgaard og overarkivar, dr.phil. Vagn Dybdahl for gæstfri modtagelse såvel privat som i Landsarkivet for Nørrejylland og Erhvervsarkivet.

Rigsarkivet, juni 1971
Sigurd Rambusch

INDHOLD

	Side
DELTAGERE	6
I MODERNE ARKIVBYGGERI	
Johan Hvidtfeldt: Moderne dansk arkivbyggeri	7
P. Kr. Iversen: Det sønderjyske landsarkivs nybyggeri	12
Diskussion	14
Jens Holmgaard: Det ideelle arkiv	16
II PLACERING AF ARKIVBYGNINGER	
Aa. Rasch: Arkivbygningers placering	21
Sune Dalgård: Placeringsproblemet i Rigsarkivets udbygning	24
Niels Petersen: Sikkerhedsproblematikken	30
Diskussion	33
III MAGASINER	
Sigurd Rambusch: Sikkerhed contra trivsel	37
Carl Pedersen: Magasiners placering og standard	39
Diskussion	41
Frank Jørgensen: Reolsystemer	44
Diskussion	46

IV KOMMUNIKATION OG TRANSPORT

Mogens Espensen: De manuelle arbejdsfunktioner	48
Diskussion	49
Anna Thestrup: Intern kommunikation	51
Diskussion	55

V VÆRKSTEDER

Hans Peder Pedersen: Lokaler og udstyr til massekonservering	57
Arne Møller Pedersen: Lokaler og udstyr til finkonservering	60
Diskussion	62
Jørgen Nielsen: Rigsarkivets fotoatelier	63
Diskussion	69

VI LÆSESAL

Anne Riising: Læsesalsproblemer	70
Bjørn Fabricius: Andre læsesalsproblemer	72
Diskussion	74

VII ANDRE LOKALER

Marianne Reimer: Kontorenes placering og indretning	79
Diskussion	81
Knud Prange: Foredrags- og udstillingssal med mere	82
Diskussion	84

DELTAGERE

Sune Dalgård, overarkivar, dr.phil., Rigsarkivets 1. afd.
Mogens Espensen, arkivbetjent, Rigsarkivets 2. afd.
Bjørn Fabricius, registrator, Rigsarkivets 1. afd.
Michael Hertz, arkivar, Rigsarkivets 3. afd.
Johan Hvidtfeldt, rigsarkivar, dr.phil.
Jens Holmgaard, landsarkivar, Landsarkivet for Nørrejylland
Grethe Ilsøe, arkivar, Landsarkivet for Sjælland m.m.
P. Kr. Iversen, landsarkivar, Landsarkivet for de sønderjyske landsdele
Frank Jørgensen, arkivar, Rigsarkivets 2. afd.
Harald Jørgensen, landsarkivar, dr.phil., Landsarkivet for Sjælland m.m.
Klaus Kjølser, arkivar, Udenrigsministeriet
Jørgen Nielsen, fotograf, Rigsarkivets 3. afd.
Arne Møller Pedersen, bogbindermester, Landsarkivet for Sjælland m.m.
Carl Pedersen, arkivbetjent^I, Rigsarkivets 3. afd.
H.P. Pedersen, konservator, Rigsarkivets 3. afd.
Niels Petersen, overarkivar, Rigsarkivets 2. afd.
Viggo Petersen, arkivar, Landsarkivet for de sønderjyske landsdele
Knud Prange, amanuensis, Københavns Universitet
Sigurd Rambusch, arkivar, Rigsarkivets sekretariat
Aa. Rasch, overarkivar, Rigsarkivets sekretariat
Marianne Reimer, arkivsekretær, Rigsarkivets 2. afd.
Anne Riising, arkivar, dr.phil. Landsarkivet for Fyn
Anna Thestrup, arkivar, Rigsarkivets 1. afd.
Hans Kargaard Thomsen, arkivar, Rigsarkivets 1. afd.
Hans Worsøe, arkivar, Landsarkivet for Nørrejylland

I MODERNE ARKIVBYGGERI

Moderne dansk arkivbyggeri
af Johan Hvidtfeldt

Et af de vigtigste og vanskeligste problemer, jeg skulle arbejde med, da jeg i december 1945 tiltrådte som landsarkivar i Viborg, var bygning af et nyt Landsarkiv. Allerede 1901 var der i Folketinget blevet stillet forslag om en sådan bygning. Min forgænger, Svend Aakjær, havde gang på gang taget sagen op, utrættelig og ihærdigt, og finansudvalget havde i 1941 givet tilslutning til, at sagen skulle fremmes, "når forholdene i beskæftigelsesmæssig og materialemæssig henseende måtte tale derfor". Forslag var fremsat på finanslovsforslaget 1942/43, men med samme klausul.

Den kgl. bygningsinspektør Ejnar Packness havde udarbejdet et skitseprojekt. Det var ikke tilfredsstillende, hverken sikkerhedsmæssigt, æstetisk eller funktionelt. En anden og meget væsentlig vanskelighed var de bevillingsmæssige problemer. Det stod efterhånden klart, at man måtte begynde forfra, se helt bort fra den bevilling, som på en måde var givet under krigen.

Packness blev 1953 efterfulgt af Leopold Teschl i Frederikshavn. Teschl var en moderne indstillet arkitekt, og vi var helt enige om, at den nye bygning skulle bygges i vor tids stil. I december 1953 var vore drøftelser kommet så langt, at sagen kunne behandles på et møde i Viborg, hvor rigsarkivar Linvald skulle med. Han kom ikke, men Harald Jørgensen repræsenterede rigsarkivaren ved drøftelsen. Det endte med, at vi bad Teschl om at udarbejde skitseforslag. Han spurgte, om arkivvæsnet kunne garantere honoraret, hvis projektet ikke blev realiseret. Så vidt jeg husker, drejede det sig om 2000-3000 kr. Selvom vi ikke havde nogen bevilling, svarede jeg ja til spørgsmålet. Vi måtte jo se at komme videre.

Teschl arbejdede hurtigt. Skitseprojektet forelå 22. januar 1954. Det blev videresendt med en varm anbefaling. Lidt senere foreslog jeg dog, at der ikke, som af Teschl foreslået, skulle bygges én underjordisk etage, men to. Det ville være ønskeligt af sikkerhedsmæssige grunde, og det ville forøge kapaciteten med 5000 lm. Under forhandlingerne herom understregede jeg, at selvom de 5000 lm vel ikke straks kunne tages i brug, kunne de anvendes til reservemagasin for

Rigsarkivet og de andre landsarkiver. Forslaget blev godkendt. Februar 1957 stillede Undervisningsministeriet forslag om 72.500 kr. til detailprojekteringen. Jeg havde på et vist tidspunkt indbudt folketingsmedlemmer fra Viborg amt til et orienterende møde på Christiansborg, hvor jeg fortalte om vore problemer. Da jeg fik at vide, at sagen nu skulle for i finansudvalget, satte jeg mig telefonisk i forbindelse med flere af medlemmerne; enkelte kendte jeg lidt til, andre var mig ukendte. Bevillingen blev godkendt

Der blev senere foretaget ændringer i dette skitseprojekt. Byggeudvalget var i oktober på studierejse til Stockholm, hvor vi ikke mindst studerede compactus. November 1957 foretog to af ingeniørerne, den kgl. bygningsinspektør og jeg en studierejse til Tyskland, Holland og Frankrig. Vi fandt ikke noget arkiv, som i sin helhed imponerede os. måske bortset fra arkivet i Wolfenbüttel, hvor det dog mere var den meget smukke indpasning i et skovområde lidt udenfor byen, som betog os. selvom også den indbyrdes placering af de enkelte bygninger er yderst vellykket.

Under inspiration af, hvad vi havde set, af de mange drøftelser med kolleger og af vore fælles overvejelser på rejsen, tog jeg skitseforslaget frem til en kritisk gennemgang. Jeg havde aldrig været helt tilfreds med læsesalens placering mod nord, lang og smal. og foreslog i stedet, at den blev anbragt på tværs af bygningen. Den blev herved større og lysere. Ingeniørerne, bygningsinspektøren og jeg havde derefter et møde i Ålborg, hvor vi drøftede alle påtænkte ændringer igennem. Mødet varede fra middag til midnat, og en lille stab af ingeniører arbejdede hele aftenen med regnestokke og regnemaskiner for at foretage foreløbige beregninger over ændrede moduler m.m. Vi blev færdige, og byggeudvalget godtog vore ændringsforslag.

September 1958 var detailprojekteringen afsluttet. Men kort efter bestemtes det. at arbejdet først måtte begynde 1961. Vi skulle have igangsætningstilladelse inden 1961. Det trak ud. Jeg husker, at jeg telegraferede til byggeudvalgets udmærkede repræsentant for Boligministeriet, arkitekt Häuser Hansen: Hvad dølen nøler De efter. Alt gik, som det skulle, og den 28. januar 1961 faldt det første træ i haven for motorsaven. Arbejdet var begyndt. Oktober 1962 flyttede personalet ind i de nye kontorer. 21. januar 1963 kunne bygningen åbnes for publikum.

Det var fra første færd min opfattelse, at byggeriet måtte ske i det næreste samarbejde mellem arkivmand, arkitekt og ingeniør. Vi fik et samarbejde, som på alle måder var helt forbilledligt. Alle problemer blev drøftet igennem i

utallige møder i Viborg, Ålborg og Frederikshavn. Også samarbejdet i byggeudvalget - Harald Jørgensen var en yderst aktiv deltager i dets møder - var fortrinligt. Ved drøftelser med tyske kolleger har jeg hørt mange beklagelser over, at de så at sige ingen indflydelse har haft på selve det bygningsmæssige.

Da jeg fra december 1945 begyndte at arbejde med dette problem, måtte jeg på en måde begynde på bar bund. Der var ingen her i landet, der kendte noget til arkivbyggeri. Landsarkivet i Åbenrå var blevet bygget 1933, men her var ikke nogen inspiration at hente udover eksempler på dårligt tilrettelagt byggeri. Hverken rigsarkivar Laursen eller landsarkivar Gribsvad havde begreb om disse problemer, arkitekten heller ikke. Lige fra jeg blev arkivar i 1935 havde jeg besøgt arkiver, og i årene før vort eget byggeri kunne begynde, havde jeg ret systematisk hjem søgt arkiver og biblioteker i Vesteuropa og i USA. Det har altid været min opfattelse, at praktiske studier af denne art er vigtigere end omfattende læsning.

Allerede i byggeudvalgets første møde rejste jeg spørgsmålet, om det fra et sikkerhedsmæssigt synspunkt var rigtigt at udbygge arkivet på den plads, hvor det lå - lige op ad kasernen. Der var ingen interesse for en anden placering. I og for sig mente jeg heller ikke, at en udflytning var ønskelig. Allerede i 1950 havde jeg ved mageskifte med byen sikret mig, at der foruden den nu rejste bygning var plads til yderligere tre bygninger af samme kapacitet. På et tidligere tidspunkt havde der været en mindre avispolemik om landsarkivets eventuelle flytning til Århus. I mit inderste mente jeg vel, at det ville være rigtigt, at landsarkivet lå i Århus, bl. a. fordi der nu var Universitet der. Gennem visse sonderinger blev jeg klar over, at en flytning ikke var mulig, og jeg giftede mig derfor - kan man sige - med Viborg.

Spørgsmålet om et arkivs placering er et vigtigt og kompliceret problem. Står man frit ved drøftelse af placering, må man især tage hensyn til tre forhold. Et arkiv må ligge således, at det er let at nå og ikke er for langt borte for dem, der skal bruge det. Her kommer spørgsmålet om universitetets betydning for placeringen ind i billedet. Det er med i overvejelserne om, hvor Rigsarkivets nye bygninger skal rejses. Jeg har ved de indledende forhandlinger med den kgl. bygningsinspektør om landsarkivet i Odense også draget dette problem ind i overvejelserne. Der ville jo være en mulighed for at placere det på det nye universitets campus eller i nærheden deraf. Bygningsinspektøren har ikke vist interesse for en sådan udflyt-

ning, og der er da også en del, der taler herimod.

Det andet hensyn er det militære. Arkiver bør ikke placeres eller være placeret på steder, som må anses for særligt udsatte ved at ligge i nærheden af mål, der kan blive genstand for strategisk eller taktisk bombing eller som på forhånd kan anses for at være særligt udsatte for direkte krigshandlinger. Rigsarkivet kan jo ikke ligge et værre sted, end det gør. Landsarkivet i Åbenrå har sådan set ikke den bedste beliggenhed ved hovedvej 10. Det skulle op-
rindeligt have ligget i nærheden af amtshuset og havnen, men en oversvømmelse gjorde det klart, at stedet var uheldigt. Det er indlysende, at man aldrig bør placere en arkivbygning, hvor den kan blive ramt af oversvømmelser. Landsarkivet i Odense ligger i og for sig ubehageligt nær den store bane-
gård.

For fuldstændighedens skyld nævnes, at andre bygninger ikke må ligge så nær op ad arkivbygningen, at de i tilfælde af brand kan frembyde fare, jfr. Rigsarkivets situation ved Christiansborgs brand 1884.

Når man skal bygge en ny bygning, må man være sikker på, at der også i fremtiden er mulighed for udvidelser. Dette er i orden i Viborg og Åbenrå. I Odense er der - forhåbentlig - mulighed for et byggeri i to faser, så man i hvert fald kan sikre sig ret lang tid fremover. Når Rigsarkivet skal bygges, må man have så megen plads, at der er fuld sikkerhed for kommende generationers byggeri.

I sommeren 1947 var jeg i Kiel på cykel. Her og senere i Berlin og andre steder, oplevede jeg hvor total den moderne krig er, når det drejer sig om ødelæggelse af byer. Jeg erkender, at disse oplevelser har præget min opfattelse af arkivbygningers sikkerhed. Fra første dag opstillede jeg ved byggeriet i Viborg en række almindelige sikkerhedskrav: en del af magasinerne bygges under jorden. Disse forsynes kun delvis med compactus, så de kan anvendes til evakuering. Her spillede også mine erfaringer fra evakueringsplaner i forbindelse med Korea-krigen 1950 ind. En ting, jeg har lagt stor vægt på, er, at al intern kommunikation, trapper, elevatorer, er samlet i en sektion, som ved brandmure og ståldøre er adskilt fra magasinerne. Alle etageadskillelser er udført i svær jernbeton. Alle magasiner opdeles i mindre sektioner, adskilt af brandsikre mure. Dørene gøres selvlukkende i tilfælde af røg eller ved en bestemt temperatur. Der føres vand op i alle etager, så man straks kan bekæmpe ild på den mest effektive måde. Vanskeligheden er ikke at få tilført vand, men at få det væk igen. Sprinkleranlæg kommer ik-

ke i betragtning. Desuden må der være almindeligt slukningsmateriel til at bekæmpe mindre brande. I alle magasiner og kontorer installeres røg- eller varmedetektorer med direkte alarm til brandstation. Når personalet har forladt bygningerne, afbrydes den elektriske strøm ved fællesafbryder.

Foruden beliggenhed og sikkerhed spiller det funktionelle en stor rolle i projekteringen. God og let forbindelse mellem magasiner og læsesal skabes lettest, når læsesalen er i samme bygning som arkivalierne. Ekspeditionen foregår pr. bogelevator, bestillingerne sendes pr. rørpost til 1. etage, hvor ekspedienten har plads. Personeelevatoren er lige udenfor, så han har let ved at komme til den etage, hvor sagerne er. Et kartotek over arkiverne oplyser, hvor de er placeret. Alle reoler er selvfølgelig nummereret, og i nummeret indgår etagens nummer. Alle bestilte arkivalier bliver bragt direkte til ekspeditionslokalet, som jeg ønskede adskilt fra selve læsesalen. Elevatoren er en central del i det funktionelle, og lige ved elevatoren placeredes modtagelsesrum, der også er beregnet til en første sortering, og et større ordningsrum.

I det funktionelle indgår også indretningen af kontorer og læsesal. Det meste af inventaret her er - man kunne næsten sige designed - af arkivfolk, hvorefter arkitekterne har tegnet det til brug for firmaet Reska, der lavede borde til læsesal og kontorer, reoler og ordningsborde til alle kontorer. Der er lagt vægt på, at medarbejderne har gode forhold at virke under, der er selvfølgelig kantine og køkken, brusebad. Der var fra første færd regnet med ét kontor til hver af arkivarerne og de ældste registratorer. Jeg havde håbet på - foruden Arne L. Hansens smukke keramiske fliser, der pryder det udvendige og også er et vidnesbyrd om arkitekt Teschl's store skabende fantasi - at få kunstnerisk udsmykning af hovedgangen i stueetagen ved en lokal kunstner. Det mislykkedes, men Teschl og jeg fik dog lov at bruge en rimelig sum til indkøb af moderne grafisk kunst til kontorer og kantine.

Når bygningen er færdig, er det jo et resultat af manges arbejde. Jeg har nævnt Teschl's store betydning, men også ingeniørerne Studstrup, Østergaard og Wiemer ydede en helt enestående indsats. Mine to medarbejdere arkivar Prange og kustode Rasmussen var mig til uvurderlig og uundværlig hjælp.

Meget af det, vi nåede frem til i 1950'erne, er vel selvfølgeligheder i dag, men var det ikke for 15-20 år siden, da planlægningen af aktion Landsarkivet for Nørrejylland så småt begyndte. Der er nok ting, jeg i dag ville have lavet anderledes, først og fremmest vil jeg lægge 50 cm til hvert af arkivmagasinerne i højden. Jeg ville have prøvet at skaffe lidt flere kontorer, og

måske ville jeg holde fast ved tanken om at placere læsesalen i øverste etage uanset de funktionelle gener.

Det må ikke glemmes, at der hele tiden måtte tages hensyn til de foreliggende bevillinger og de tekniske muligheder - og så endelig: Vi begyndte på sin vis på bar bund, da vi byggede vore principper op. De, der kommer efter, kan bygge på vore erfaringer og vort arbejde.

Det sønderjyske landsarkivs nybyggeri
af Peter Kr. Iversen

Det nuværende arkiv er bygget i en udpræget sparetid 1932-33. Dets magasiner var beregnet til at kunne rumme 3600 lm arkivalier, men med ekstra reoler og hylder sat op i gange og kroge er der nu placeret ca. 5000 lm, hvortil kommer depoter i landsarkivet i Viborg, i amtsvejvæsenets bygning i Tønder, i Sparekassen Sønderjyllands bygning i Sønderborg og i den i 1967 købte naboejendom. Hertil kommer, at sagerne ved adskillige embeder har hobet sig op i uhyggelig grad. Forholdene for personale og besøgende har altid været utilfredsstillende, og der har måttet gives dispensation fra arbejds- og fabriks-tilsynet, indtil ombygning og udvidelse har fundet sted. Sagen om udvidelsen er første gang rejst i 1962 over for rigsarkivaren, og derefter fulgte ret hurtigt forhandlinger med Åbenrå by om arealerhvervelse på ca. 1/2 ha vest for den nuværende bygning, ligesom det 1967 lykkedes at erhverve den mod nord beliggende naboejendom, hvormed fulgte en større havegrund. Der er i byplanen sikret plads til yderligere 2-3 udvidelser.

Ved forhandlinger med kgl. bygningsinspektør Jørgen Stærmose, Odense, og hans medarbejdere blev det fra arkivvæsenet præciseret, at der i magasinerne skulle skaffes plads til 10.000 lm arkivalier i brandsikrede betonrum, at der skulle indrettes nye kontorer og arbejdsrum for personalet samt bogbinderværksteder og fotografisk atelier. Den nye læsesal skulle kunne rumme 25-30 besøgende, og der skulle indrettes en kombineret udstillings- og foredragssal til ca. 70 personer. Også til Historiske Samlinger for Sønderjylland og dens medarbejdere skulle der skaffes plads.

På grundlag af disse drøftelser, der fortsattes i det af Ministeriet for kulturelle Anliggender nedsatte byggeudvalg, som holdt sit første møde 7. juni 1968, og som til formand havde daværende ekspeditionssekretær Hans Vilstrup, udarbejdedes derefter detailprojekt af kgl. bygningsinspektør Stærmosse og ingeniørfirmaet Crone & Koch. Som det fremgår af planen, opføres parallelt med den nuværende bygning et nyt magasin i fire etager, hvoraf de to under jorden. Hver af etagerne deles i tre sektioner adskilt med mur og selvslukkende branddøre. I den midterste sektion samles al indre kommunikation via trapper og elevator. I midtersektionen anbringes endvidere nogle stationære reoler. I de to andre sektioner vil der kun blive anbragt arkivalier. Compactusreoler anbringes i halvdelen af nederste kælderetage, i øverste kælderetage og i øverste etage, medens der i stueetagen og i halvdelen af nederste kælderetage opsættes stationære reoler. Alle reoler har en dybde på 40 cm. Det nye magasin kan rumme ca. 13.000 lm. hyldemeter. Et led i brandsikringen er opsætning af ion-detektorer i magasinerne med direkte alarm til brandstationen.

Det gamle og det nye magasin forbindes med énetages bygninger. Den sydlige kommer til at rumme hovedindgang og den kombinerede foredrags- og udstillingssal, hvorfra et mindre mødelokale kan udskilles med en skydevæg. I den nordlige forbindelsesfløj indrettes bogbinderværksteder og modtagelses- og sorteringsrum for arkivalier. En tilkørselsrampe til aflæsning fra lastbiler placeres her. Læsesal, håndbibliotek, tre studierum placeres langs magasinbygningen mellem de to forbindelsesfløje ud mod en lille grønnegård. Iøvrigt placeres kontorer og arbejdsrum omkring det nye magasin. Arkivarkontorerne er sektionsvis placeret sammen med arbejdsrum til 2-3 medarbejdere. I hver sektion er der garderobe og håndvask. I den gamle bygning indrettes der i stueetagen fotografisk atelier og mørkekammer, og her indrettes der også lokaler til Historiske Samlinger for Sønderjylland. I den nordlige ende placeres en elevator og nye trappeopgange anbringes mod nord og syd i bygningen. På 1. sal mod syd indrettes magasin for kort og pergamenter og mod nord yderligere nogle kontorer. Hele komplekset opvarmes ved fjernvarme, i kontorer ved radiatorer, i magasiner, læsesal, foredragssal m. v. ved varmluftindblæsning.

Akademikerstrejke og byggestop har medført en forsinkelse af byggeriets påbegyndelse og først ved finansudvalgets skrivelse af 3. marts 1971 blev der givet grønt lys til, at licitation kunne iværksættes.

På et byggeudvalgsmøde 29. marts 1971, hvor amtmand C. A. Vagn-Han-

sen for første gang præsiderede som formand, fastlagdes tidsplanen, hvorefter byggearbejdet skulle gennemføres. Licitationen skal finde sted 10. juni 1971, og på et byggeudvalgsmøde 23. juni vil der blive foretaget indstilling til ministeriet. Tilladelse til igangsætning forventes 1. september 1971, og det første spadestik skulle derefter kunne tages efter et par ugers forløb. Efter planen skulle der kunne flyttes ind i den nye bygning 1. maj 1973, og ombygningen af den gamle bygning skulle være afsluttet 1. januar 1974. Omkostningerne var på finansloven 1968/69 beregnet til 6 millioner kroner; nu regnes der inclusive grundkøb og flytning af en fjernvarmeledning med små 11 millioner kroner. Flytning af fjernvarmeledningen er påbegyndt og ventes afsluttet i første halvdel af juni måned.

Diskussion

Carl Pedersen åbnede diskussionen vedrørende det nye landsarkiv i Åbenrå med spørgsmålet, om xeroxapparatet bag læsesalen var tilgængeligt for publikum. P. K. Iversen svarede nej, siger til xerox afleveredes ved skranken; han oplyste, at der blev sørget for ekstra god ventilation af xeroxrummet. Bjørn Fabricius havde efter planerne konstateret, at loftshøjden i læsesalen flugtede med magasinernes - er det tilstrækkeligt? P. K. Iversen oplyste, at magasinshøjden var på 2,87 m. og at der var sørget for luftfornyelse ti gange i timen. Det var dog spørgsmålet, om ikke man kunne få et mere effektivt ventilationsanlæg for yderligere 1/2 million kroner. Bjørn Fabricius mente, at det var for lidt loftshøjde i læsesal. Rigsarkivaren henviste til bestemmelserne om kubikmeterindholdet af luft pr. besøgende, som her var blevet fulgt. Knud Prange mente, at det nu var lykkedes i to tilfælde med teknikerbistand at bygge læsesale, som nærmest var uudholdelige en stor del af sommeren, og hvor udluftning forårsager en strid strøm af luft gennem lokalet. Harald Jørgensen anførte, at det imidlertid ikke var tilstrækkeligt bare at bygge højluftede rum - jævnfør den søvndyssende atmosfære på Christiansborg - en eller anden form for mekanisk ventilation måtte der til, og her var vi helt i lommen på teknikerne. På spørgsmål fra Aa. Rasch oplyste P. K. Iversen, at fjernvarmeanlægget vir-

ker ved luftcirkulation i magasinerne og ved radiatorer i kontorerne. Han tilføjede, at belysningen i kontorerne skulle være gammeldags. Han mente ikke, at den nye læsesal i Åbenrå ville være så udsat for sommersolen, som tilfældet var på Jagtvejen. Den gamle bygning og foredragssalen ville dække. Vinduerne mod grønnegården ville vise sig velegnede - tilmed skal der være springvand i grønnegården. Jens Holmgaard erklærede sig enig med Harald Jørgensen i, at det ikke var tilstrækkeligt bare med højt til loftet. I arbejderbeskyttelseslovgivningens bestemmelser tæller loftshøjder over 4 m nemlig ikke med i de 12 kubikmeter luft, der skal være pro persona. Kubikmeterindholdet kan gå ned til 8, hvis der er effektiv luftfornyelse, men den skal være trækfri. Harald Jørgensen og rigsarkivaren anså det for desværre usandsynligt at få bevilling til det fuldt udbyggede klima-anlæg efter amerikanske forbilleder, air-condition, den eneste rationelle løsning. Rigsarkivaren mente, at luftstrømme aldrig kunne undgås helt, og Harald Jørgensen mindede om de gamle arkivinstrukser, som foreskrev, at læsesalene kl. 12.00 til 12.30 skulle rømmes af alle, hvorefter vinduerne blev åbnet på vid gab. Grethe Ilsøe oplyste, at det i Det kgl. Biblioteks nybygning var lykkedes teknikerne at skabe en luftcirkulation, som virkede upåklageligt.

Klaus Kjølson spurgte, hvor mange medarbejdere, der skulle sidde i hver sektion, og hvordan man stillede sig til kontorlandskaber. Det var endnu ikke afgjort, svarede P. K. Iversen, men vi har regnet med to-tre medarbejdere til hver arkivar. Rigsarkivaren fortalte, at tanken om kontorlandskaber havde været fremme for nylig i anden forbindelse, men at arkivvæsenet havde forladt idéen. Adspurgt af P. K. Iversen svarede Hans Worsøe, at tanken havde været drøftet, men at man var enedes om sektionsinddelingen som den noget nær ideelle løsning med mulighed for et fluktuerende antal medarbejdere efter opgavernes art. Grethe Ilsøe fik oplyst, at man i planerne kun opererer med én arkivbetjent; hun mente, at sektionsinddelingen har fordele, men at den kan fryse fast. Der er risiko for, at arkivarerne isolerer sig, og der opstår personalemæssige problemer. Sune Dalgård fortalte, at forholdene på Rigsarkivets første afdeling havde givet anledning til betragtninger angående kontorlandskaber overfor en- eller fåmandskontorer. Ved integration af forskelligt personale om fællesopgaver kan kontorlandskaberne have sine fordele. Helt uegnede er egentlig kun tomandskontorerne. Spørgsmålet er, om man ikke bør foretrække enmandskontorer plus diverse forhandlingslokaler til afholdelse af drøftelser. En analyse af funktionen bør gå forud for tilrettelæggelsen af kontorerne.

Bjørn Fabricius viderebragte klager over ringe frokostfaciliteter fra de besøgende i Åbenrå. P. K. Iversen svarede, at man p.t. havde måttet forbeholde den nuværende frokoststue for personalet i tiden 12.00-12.30, men at frokoststuen i det nye byggeri skal rumme 15-18 gæster. Således foranlediget spurgte Carl Pedersen, om det kunne være meningen, at personale og besøgende skulle spise sammen. Det kunne til tider være meget ubekvem.

Det ideelle arkiv
af Jens Holmgaard

Det ideelle arkiv eksisterer naturligvis ikke og vil aldrig blive bygget. Arkivbyggeri rummer som alt byggeri kompromisser, da f.eks. ikke alle rum kan placeres ideelt i forhold til læsesalen.

Men man kan nærme sig det ideelle. En forudsætning er, at man fordomsfrit drager lære af de erfaringer, det allerede gennemførte arkivbyggeri giver mulighed for. Som bruger i 8 år af et af disse nye arkiver mener jeg at have høstet visse erfaringer med hensyn til et moderne arkivs hensigtsmæssige indretning.

Til arkivbygningers placering skal jeg her begrænse mig til at stille 2 krav: 1. Placeringen bør, hvor det er muligt, være i nærheden af et universitet. Det nørrejske landsarkivs placering i Viborg - gennemtvunget af politikerne mod arkivvæsenets ønske - var et fejlgreb, som bl.a. har medført, at arkivet mere er blevet et lokalt slægtsforskningscenter end et historievidenskabeligt forskningscenter. 2. Der skal selvsagt skeles stærkt til de offentlige transportmidler, men lige så vigtigt er det, at der sørges for tilstrækkelige parkeringsmuligheder.

Der bør i eller nær selve arkivet etableres et antal værelser til udlejning for en billig pris til udenbys forskere med videnskabeligt formål. De kan gerne selv medbringe lagner og håndklæder, blot arkivet sørger for rengøring.

Da det ideelle arkiv er uafhængigt af ikke relevant teknik, som skaber besvær i det daglige og gør arkivet sårbart, skal magasinerne - måske bortset fra en enkelt kælderetage eller bunker til evakuering - anbringes over jorden.

Dér trives personalet også bedst.

For at grave sig ned taler alene sikkerhedshensyn. Ildebrand kan vi i den forbindelse se bort fra, da den er farligere under end over jorden. Der er færre adgangsmuligheder for brandmandskabet og færre redningsmuligheder for arkivalier og indespærrede personer. Mod atombomber er det formålsløst at søge beskyttelse. Tilbage bliver en konventionel krig. - Min bedømmelse er, at ulemper og risiko ved at gå under jorden er for store i forhold til den tvivlsomme sikkerhedsgevinst. Fugt er en latent og konstant trussel mod arkivalier, der opbevares under jorden. Og hvem borger for, at et nedgravet og stærkt armeret arkiv ikke netop vil øve en særlig tiltrækningskraft på militæret i en krig. Jeg kunne sagtens forestille mig Landsarkivet for Nørrejylland som en vigtig militær stilling i en kamp om Viborg á la Stalingrad.

Lad os derfor blive over jorden, og lad dagens lys i rimeligt omfang skinne ind gennem vinduer i magasinerne på personalet og på emballagen om de mod sollyset vel beskyttede arkivpakker.

I det ideelle arkiv er der afsat rigelig magasinplads til senere indretning efter det behov, som nye former for arkivalier medfører, f. eks. store mængder af kartotekskort.

Det ideelle arkiv indeholder ikke compactusreoler. De kan under visse forhold være praktiske som en nødløsning, nemlig hvor der i en given bygning behøves mere plads, som ikke kan skaffes ad anden vej, hvor man på en given grund behøver maximal udnyttelse, eller hvor grundpriserne er så høje, at størst mulig udnyttelsesgrad er økonomisk påkrævet. Pladsbesparelsen ved compactus er temmelig dyr - både i penge og ulemper.

Da læsesalen er det punkt, det hele i grunden drejer sig om, bør der ofres den ganske særlig opmærksomhed. At den ved opførelsen af et nyt arkiv bør dimensioneres til en væsentlig stigning i besøgstallet, er en selvfølge. Men da stigningen på længere sigt er uberegnelig, er det navnlig vigtigt, at den kan udvides. En læsesal må derfor frem for alt ikke være klemt inde, men fra starten være omgivet af sekundære rum, der om fornødent kan inddrages. At f. eks. bibliotek og udstilling ligger nær ved læsesalen er praktisk, men ikke absolut nødvendigt. Starter man med at placere dem her, er der sikret udvidelse. Reserverlæsesale andetsteds er en utilfredsstillende nødløsning, da de sandsynligvis vil indebære problemer m. h. t. publikums adgang og tilbringningen af arkivalier, men først og fremmest vil

kræve dobbelt læsesalsbesætning, ligesom der vil være problemer med registraturer og andre hjælpemidler.

At en læsesal skal have højt til loftet og en effektiv ventilation, behøver næppe nærmere argumentation. Ej heller, at den ikke må være gennemgangsrum. Hvad der igrøvrigt kan gøres for at sikre ro, skal jeg lade ligge her, kun nævne, at det vil gøre det lettere at håndhæve forbud mod forstyrrende samtaler, at man kan henvise de besøgende til en rummelig vestibule.

Ekspeditionen bør, i hvert fald på et mindre arkiv med begrænsede muligheder for arbejdsdeling, udgå fra selve læsesalen, da en adskillelse mellem læsesals- og ekspeditionsfunktioner giver mindre fleksibilitet m. h. t. personalets udnyttelse. Ulemperne herved viser sig navnlig under spidsbelastning og ved meget svagt besøg.

Det ideelle arkiv har et særligt registraturværelse, hvor, med umiddelbar adgang fra læsesalen, den vagthavende arkivar har sin plads. Her findes hovedparten af registraturer og hjælpemidler, og her opbevares til lige kassationssager og andre sager, som personalet har brug for at have let og fælles adgang til.

Læsesalen må være forsynet med særlige afsnit til benyttelse af læseapparater, båndoptagere og skrivemaskiner m.v. For ikke at forstyrre roen på den øvrige del af læsesalen må disse afsnit være skilt fra denne, men kun med glasvægge, så det vagthavende personale kan have fornødent tilsyn.

At igrøvrigt hele læsesalen skal kunne overvåges omhyggeligt, er en selvfølge. I den forbindelse må også nævnes behovet af sådanne garderobeforhold, at de besøgende på betryggende måde kan afgive tasker, der ikke bør kunne medbringes på læsesalen.

En velindrettet læsesal har god plads til håndbibliotek og oversigtskort og særlig plads til benyttelse af kort og andre specialarkivalier.

Det er sandsynligt, at man ved opførelsen af nye arkiver bør indrette adgang til selvbetjening i væsentligt omfang af de mest benyttede arkivaliegrupper i form af indbundne xeroxkopier, f. eks. folketællinger og kirkebøger. Det vil kræve meget store læsesale eller en art magasiner med arbejdspladser, men til gengæld spare overordentlig meget ekspeditionsarbejde. Vi kommer næppe uden om overvejelser af denne art, hvis den slægtsforskningsbølge, vi for tiden er inde i, stadig stiger, og vi ikke vil gribe til drastiske begrænsninger.

Værksteder for konservering og bogbinding kan placeres temmelig

frit i forhold til et arkivs øvrige funktioner. Jeg vil blot pege på, at man ved varmeinstallationen bør være opmærksom på, at arkivmagasiner og værksteder m. v. ikke behøver samme temperatur. Varmen bør derfor kunne differentieres centralt til de forskellige sektioner.

Mens bogbinderi og konservering kan placeres nogenlunde frit, er det væsentligt, at reproduktionsvirksomheden er anbragt nær ved læsesalen, helst således at de besøgende kan få direkte adgang. Betjening via læsesalspersonalet kan fungere, men en direkte kontakt vil være ønskelig.

Om alle funktioner, hvortil der bør være publikumskontakt, gælder, at de ikke må være placeret sådan, at man skal gennem arkivmagasiner for at nå dem. Der bør i det hele taget tilstræbes en så stærk opdeling i magasinbygninger på den ene side og kontor- og arbejdsbygninger på den anden side som muligt.

At et udstillingslokale bør findes i ethvert arkiv er næppe diskutabelt. Hvis det skal tjene sit formål fuldt ud, må der være umiddelbar adgang i arkivets åbningstid for alle interesserede. Det bør derfor under fornødent opsyn være tilgængeligt fra læsesalen eller arkivets forhal. På den anden side kan det accepteres, at udstillingen kun er åben til visse tider og iøvrigt først og fremmest tjener som udgangspunkt for omvisninger, og at den derfor om fornødent må vige sin centrale placering for en læsesalsudvidelse. En foredragssal bør naturligvis ligeledes findes i ethvert arkiv. Også til den må adgangen være let og direkte, men tilknytning til læsesalen er ikke nødvendig, højst måske ønskelig, hvis en reservelæsesal er uundgåelig, og den da kan tjene som sådan. Foruden en egentlig foredragssal bør der findes et konferenceværelse til mindre arrangementer.

Der bør være særskilte frokoststuer for personalet og de besøgende. Fælles frokoststue er mindre heldig, da megen intern kommunikation finder sted i frokostpausen. Med besøgende til stede hæmmes denne funktion.

At der må sørges for gode toiletforhold både for personale og besøgende er en selvfølge. Det indebærer bl. a., at der til toiletterne altid må findes et forrum - til både psykisk og lydæssig isolering. Det kan give store problemer i det daglige, hvis der ikke på dette punkt foruden rent tekniske også tages væsentlige psykologiske hensyn.

Man diskuterer i disse år begrebet kontorlandskaber. Spørgsmålet er næppe afklaret, og jeg skal heller ikke forsøge at tage principiel stilling. Det rette må vist være en kombination af enkeltmandskontorer og større kontorer. Større

kontorer giver større fleksibilitet med hensyn til anbringelse af et voksende personale. En kontortype, jeg bestemt må advare imod, er 2-mandskontoret, hvis anvendelighed står og falder med, at "beboerne" "kan" sammen.

Med hensyn til kontorer må fremhæves betydningen af lydisolering, frem for alt af chefens kontor, hvor der må kunne tales fuldstændig frit - uden at også nok så loyale medarbejdere hører andet, end hvad der er beregnet for deres ører.

Ser vi på de nuværende arkiver. må vi vel sige, at der er tale om arkitektonisk sluttede enheder, tildels næsten om monumentalbygninger.

Jeg vil gerne rejse det spørgsmål, om det er rigtigt at bygge arkiver på denne i grunden temmelig ufleksible måde. Jeg tænker ikke så meget på økonomien. selv om det er vigtigt og fremmer mulighederne for bevillinger til udvidelser, at omkostningerne kan holdes så lavt som muligt. Jeg tænker mere på de praktiske muligheder for større eller mindre udvidelser i takt med behovet. Et arkivmagasin, der hvert 10. eller 15. år kan udvides med en tilbygning, ville givetvis være meget praktisk, men næppe kunne blive en monumentalbygning - snarere få karakter af en lagerbygning. Men hvad gjorde det? Det afgørende må jo være kapacitet og funktionsdygtighed. Som moderne fabrikker projekteres til næsten endeløse udvidelser ved tilføjelse af stadig nye sammenbyggede parallelhaller. måtte man vel også kunne projekttere modulmagasiner til kontinuerlig udvidelse. Monumentaliteten kunne tilgodeses i en "hovedbygning", der rummer læsesal, kontorer m. m. Iøvrigt kan fabriks- eller lagerbygninger af den nævnte art laves ganske nydeligt.

Det må antages, at en byggepolitik efter disse retningslinier vil gøre det lettere at flytte et arkiv, der fra starten er fejlplaceret, eller hvis flytning en uforudset udvikling gør ønskelig, idet bygninger som de her skitserede lettere kan overgå til andet brug end arkivbygninger som de nuværende.

II PLACERING AF ARKIVBYGNINGER

Arkivbygningers placering af Aa. Rasch

Arkivarforeningen har taget et meget nyttigt initiativ ved valget af emnet for dette seminar. Det er et emne, der lykkeligvis ikke er den rene teori, eftersom vi for øjeblikket har en nybygning igang og håber, at vi i en ikke alt for fjern fremtid kan lade bulldozeren tage den første mundfuld jord på det sted, hvor et nyt rigsarkiv skal finde sin plads. Vi vil snart få en smule travlt med at finde denne plads, som endnu ikke er valgt, eftersom vi gerne skulle nå så vidt, at den kgl. bygningsinspektør i finansåret 1974/75 kan begynde detalprojekteringen, hvortil Kulturministeriet har afsat en sum på sit langtidsbudget.

I Arkivarforeningens indbydelse til seminaret er givet en række stikord til emnet "Arkivernes placering", nemlig sikkerhed, trafik, relevante institutioner, samling eller spredning af funktionerne. Det må i allerhøjeste grad påskønnes, at sikkerheden er nævnt som nummer ét. Det bør nemlig gøres til enhver tid, og man bør - om nødvendigt - ofre mange ellers ønskværdige goder for at opnå den størst mulige grad af sikkerhed, som kan erhverves for de midler, der kan ventes at stå til arkivvæsenets rådighed.

Mange af seminarets deltagere havde for kort tid siden lejlighed til at høre riksarkivar Mannsåker's foredrag om det planlagte nye arkiv i Oslo, og nogle har set, de fleste vel læst om, det nye riksarkiv i Stockholm. I begge tilfælde kan visse enkeltheder måske findes mindre heldige. Men man har i alt fald begge steder valgt at give hensynet til sikkerheden en første prioritet. Dette må betragtes med den allerstørste sympati, og undertegnede vil meget kraftigt gå ind for, at vi i Danmark giver sikkerhedshensynet den samme høje prioritering, når vi skal vælge pladsen til en nybygning. Det er arkivpersonalets allerførste pligt at bevare de værdier, der er blevet det betroet, og at beskytte dem med alle de midler, vor tids teknik kan stille til rådighed - ironisk nok imod bl. a. farer fra svovlrøg til atombomber, som er skabt af den samme tekniske udvikling. - Under besøg i Tyskland har jeg fra tyske kollegers side ofte hørt den bemærkning, at det er påfaldende, hvorledes man i Norden i højere

grad har draget lære af den sidste krigs erfaringer end i flere af de lande, der blev ramt hårdere af krigshandlingerne. Det er rigtigt, idet vi har valgt at grave os ned, i mindre grad ved landsarkiverne for Nørrejylland og for Sjælland, i højere grad i Norge, Sverige og Finland, mens man til eksempel i Tyskland har påtænkt at flytte landsarkivet for Slesvig-Holsten tilbage til Kiel, tilmed til en bygning som vi ville kalde uegnet til formålet, og i Bremen har man genopbygget et arkiv i byens midte. I Frankrig har jeg for få år siden besøgt et ganske nyt arkiv, hvor der end ikke er indrettet kældre, skønt man havde en fortrinlig klippegrund til rådighed, og hvor huset tilmed var udformet således, at hver etage var ét stort rum.

Den slags må betragtes som ren letsindighed, som om man troede på, at vi havde oplevet den sidste krig. Og selvom man troede på det, er der andre risici at tage i betragtning. Jeg vil derfor gøre mig til talsmand for at vi her i landet følger de andre nordiske landes eksempel, og sætter sikkerheden først, d.v.s. at vi bør gå i jorden. Uheldigvis har vi ingen bjerge at gå ned i; vi må følgelig vælge den næstbedste mulighed, nemlig at finde et sted, hvor der er tilstrækkelig store velegnede geologiske formationer, hvori man kan grave sig ned. Specielt må der tænkes på grusforekomster, fordi man i disse nemmest kan undgå grundvandets fare for magasinerne og stole på en naturlig dræning, på samme måde som riksarkivar Manns-åker udtalte, at man havde opnået det i Norge. Vi hørte af ham, at det i Norge havde vist sig, at det ikke var dyrere at bygge ind i fjeldet end at bygge oven på det, og efter teknikeres udsagn gælder noget tilsvarende her i landet, nemlig at det ikke er kostbarere at grave sig ned end at bygge ovenpå jorden, forudsat at udgravningen kan foregå maskinelt. Også denne omstændighed taler for, at vi skal gå under jorden, selvom dette naturligvis rejser nogle problemer, som ikke bør undervurderes, især med hensyn til luftfornyelse og belysning.

Ved valget af grund bør vi derfor søge en, der er sikker i den ovenfor omtalte forstand. Beliggenheden må komme noget i anden række, selv om det naturligvis ingenlunde er ligegyldigt, om arkivet kommer til at ligge 25 eller 50 km. fra København. Såvidt vides, skulle der dog være egnede grunde i en nogenlunde passende afstand fra centrum. Vi må nemlig gå ud fra, at vi skal beholde en læsesal i det gamle Rigsarkiv, bl. a. fordi det - endnu da - er Kulturministeriets opfattelse, at den indre by ikke må blottes for kulturelle institutioner, selv om der allerede synes at være et vist

skred i opfattelsen, hvad Nationalmuseet angår. Et tilsvarende skred må håbes for vort vedkommende, i alt fald i den grad, at vi ikke skal nøjes med at bygge et fjernmagasin, men forhåbentlig et arkiv, der straks fra begyndelsen er udstyret med læsesale, forskerrum, værksteder og andre faciliteter. Hvis anbringelsen ikke bliver alt for langt fra Københavns centrum, vil det uden tvivl for de fleste af vore læsesalsbesøgende blive lettere at tage bilen og køre til det nye arkiv end at tage tog og bus til det gamle, hvor parkeringsforholdene er umulige. Men indtil videre må begge muligheder foreløbig stå åbne.

Det vil således ikke være muligt at undgå en spredning af funktionerne, men det må være en fordel, at så meget som muligt kan koncentreres i den nye bygning, både magasiner, læsesale, kontorer og ordningsrum samt de tekniske afdelinger, så at kun ekspeditionen til ministerierne med de sidste 20-25 årgange af sagerne, en læsesal med et eller to xeroxapparater og evt. rigsarkivarembedets kontorer bliver tilbage på Slotsholmen. En så vidtgående udflytning er måske et noget radikalt forslag, men vil uden tvivl være det mest praktiske for arkivvæsenets samlede funktion.

Forholdet til "relevante institutioner" må tillægges en ringe betydning i forhold til sikkerhedshensynet. En af de for os mest relevante institutioner er Det kgl. Bibliotek, og da vi antagelig skal have forbindelse med varevogn mellem det gamle og det nye arkiv flere gange dagligt, vil det ikke blive vanskeligt at passe denne forbindelse. Hensynet til de afleverende institutioner må blive af mindre betydning, da disse dels kan aflevere til det gamle rigsarkiv, dels er spredt mere eller mindre over hele hovedstadsområdet. Gentagne gange er det fremført, at den nye bygning skulle lægges i nærheden af et kommende universitetscenter, nemlig i Roskilde, hvorom der nu er truffet principiel beslutning. Det er vanskeligt at indse, at det skulle være afgørende vigtigt. Bliver det for det kommende universitets studenter nødvendigt at benytte arkivalier, må de enten kunne tage til København eller til det nye arkiv, og evt. kan der arrangeres en udlånsordning med det bibliotek, der må komme i universitetscentret, hvis der overhovedet bliver tale om historisk studium ved det nye universitet. Rigsarkivet er jo ikke uvant med at foretage udlån, og Århus Universitets behov kan dog i al beskedenhed dækkes ved Erhvervsarkivets og Statsbibliotekets hjælp. Det argument, at placeringen i et universitets nærhed skulle bringe arkiverne fordele i form af større bevilninger eller bedre normeringer, synes ikke at have megen realitet i sig.

I alt fald har det erfaringsmæssigt vist sig, at den korte afstand fra Slotsholmen til Frue Plads ikke har bevirket, at universiteternes særlige fordele uden videre er blevet udstrakt til arkivvæsenet. Hensynet til placering i nærhed af et universitet må derfor være af ringe betydning i sammenligning med hensynet til sikkerheden, som er det primære krav, hvorpå der ikke må slækkes.

Konklusionen af dette må blive, at arkivvæsenet snarest muligt bør finde en grund med en god, selvdrænende jordbund, som kan give størst mulig sikkerhed for magasinerne, der bør bygges i jorden, medens der ovenfor bør anlægges både læsesal, kontorer og værksteder. De bedst mulige trafikale forbindelser er naturligvis ønskelige, men frem for alt bør sikkerheden sættes i højsædet uden at der skeles meget til andre, mindre væsentlige hensyn.

Placeringsproblemet i Rigsarkivets udbygning af Sune Dalgård

Dette skal ikke dreje sig om mursten eller beton. Enkelthederne i et byggeri er naturligvis af største betydning og må behandles indgående - til deres tid og af folk, der specielt behersker dem. Men inden da presser det vigtigste af alle spørgsmål i forbindelse med et Rigsarkiv-byggeri sig på: Hvor skal det placeres ?

Nu kan dette spørgsmål forstås på flere måder. Mest nærliggende er det vel at opfatte det som et spørgsmål om, på hvilket sted selve den fysiske bygning skal opføres - eller nedføres, skulle vi måske snarere sige, hvis vi skal under jorden. Men foruden denne lokale placering er der også en anden at tage stilling til, den funktionelle, og den er den primære af de to - eller bør i hvert fald være det. Den kræver, at vi stiller det spørgsmål, i hvilken sammenhæng med det øvrige samfund man ønsker at bringe sit arkiv som organisation, som levende organisme, der på den ene side er afhængig af det hele samfundslegeme og på den anden side i dette udfylder behov af betydning for flere af dets lemmer og dele.

Inden man overhovedet giver sig i lag med at udkaste bestemte planer for en fysisk udbygning af Rigsarkivet, må man derfor søge at forstå, dels hvilken plads det har, dels hvilken plads man mener det fremtidig bør

have i det større samfundsbillede. I den betænkning om Rigsarkivets fremtid, jeg i 1966 afgav til rigsarkivaren, og som vist nylig i kopi sammen med mine over- og landsarkivarkollegers tilsvarende er spredt også blandt de her tilstedeværende, har jeg søgt at belyse hovedpunkter i denne sammenhæng. Jeg skal derfor ikke gå i enkeltheder med det her, men blot minde om, at Rigsarkivet i gensidig afhængighed har forbindelser til adskillige sider og med mange officielle og private led og lemmer i vort samfund. Statens centrale organer er dets leverandører og forbrugere af den stadige tilvækst af nyere dokumentmateriale; universiteter og forskningsinstitutter er som led i den højere uddannelse og i forskningen på grundlag af primært kildemateriale i de historiske og til dels i de samfundsvidenskabelige fag vitalt interesserede i eller ligefrem afhængige af en snæver forbindelse med arkiverne; og endelig er stadig stigende antal af private både videnskabeligt uddannede og amatører i de historiske studier Rigsarkivets bredeste daglige kontaktflade til samfundet omkring det og det element, der gennem skrifter og tale i størst omfang omsætter dets skatte i den mønt, hvori de vinder videre omløb. De enkelte sektorer af arkivets samlede interessentkreds forskyder sig måske gradvis både hver for sig og i forhold til hinanden i deres behov og krav over for arkivet, og nye interessentgrupper kan opstå. Afgørende for en planlægning af arkivets samlede aktivitetspotentiel og dermed af en udbygnings omfang og form er det, at arkivet fortsat skal honorere alle de nævnte sektorer krav til det både i dag og i morgen og ikke kan lade nogen af dem i stikken. Det må tværtimod i sin planlægning tage afgørende hensyn til de udviklingstendenser og behovsændringer, der lader sig øjne i de forskellige interessentsektorer, og til den planlægning, der i de offentlige af dem foreligger eller kan ventes at komme til at foreligge, samt til den almindelige byplanlægning og bebyggelses- og trafikudvikling i de områder, som arkivet i første række skal dække. Det vil primært sige, at dets funktionelle placering må indpasses i denne sammenhæng, så det bedst muligt kan udfylde sine funktioner som samfundstjener. Men det vil dermed også sige, at den lokale placering i det omfang, denne er en betingelse herfor, må vælges ud fra de samme hensyn.

Til dette kan man nu allerførst sige, at det primære og ufravigelige krav i denne forbindelse må være, at nye arkivbygninger giver sikkerhed for arkivalierne mod ødelæggelse, hvorved vel særlig tænkes på katastrofeødelæg-

gelsler og specielt i forbindelse med krigshandlinger. Dette vil vist ikke vække uenighed blandt arkivfolk eller historisk interesserede. Men det kræver en overvejelse af, hvordan kravet skal opfyldes, og om det kan forenes med eller må stride mod de synspunkter for placering, jeg lige har nævnt. Man må skelne mellem to veje til sikkerhed og bedømme deres absolutte og relative værdi. Den ene hviler på placeringen af arkivbygningerne, idet man søger at anbringe magasinbygningerne på steder, hvor risikoen for krigshandlinger formodes at være ringe. Den anden er funderet på selve bygningskonstruktionen, idet man sætter sin lid til magasiner, der er konstrueret således, at de i sig selv yder stor beskyttelse mod krigsødelæggelser. Som krigsvåbnene har udviklet sig, må det vist anses for meget dristigt at fæste nogen lid til, at den ene placering er væsentlig sikrere end den anden. Man føres derfor til at følge den anden vej og kræve, at arkivmagasiner fremtidig så vidt som muligt i deres konstruktion skal yde en stor beskyttelse også mod krigs- og andre katastrofeødelæggelser. Men gøres dette til virkelighed, betyder det på den anden side, at magasinernes lokale placering fra et sikkerhedssynspunkt bliver mindre betydningsfuld, og at man får større frihed til at vælge sin placering af et nyt arkivbyggeri ud fra de før nævnte funktionelt bestemte synspunkter. For mig at se taler det mest for, at det er denne sidstnævnte situation, vi bør gå ud fra ved bedømmelsen af forudsætningerne for Rigsarkivets udbygning.

Går man endvidere ud fra, at en udvidelse i nødvendigt omfang af Rigsarkivets bygninger ikke er mulig i forbindelse med det nuværende bygningskompleks på Slotsholmen, og det er vist - trods manglende dybtgående teknisk undersøgelse af problemet - den almindelige antagelse, må man godtage, at nybyggeri må ske andetsteds og da antagelig uden for de centrale dele af København. Der kan i denne situation være tale om enten at flytte Rigsarkivet som helhed til et nyt bygningskompleks eller lokalt at dele det mellem det nuværende og et nybygget. Af disse to muligheder er delingen vist både den mest realistiske og af visse praktiske grunde nok også den mest hensigtsmæssige. Spørgsmålet bliver da, hvilke dele af arkiverne der skal blive i de nuværende bygninger, og hvilke der skal flytte ud i de nye. Umiddelbart kunne det måske synes mest tiltalende at lade de gamle dele, de historiske arkiver, blive på det nu adskillige århundreder gamle arkivsted på Slotsholmen og at lade de nye dele, administrationens nyere arkiver, få de nye bygninger. Men hvis vi, hvad alt vel tyder på, skal regne med, at regering, folketing, centraladministration, højesteret o. s. v. fortsat gennem lang tid fremover vil have sæde på og omkring Slots-

holmen, vil det naturligste og hensigtsmæssigste dog være at bevare de nyere arkiver her, hvor der er brug for dem, og i stedet at flytte de gamle arkiver ud, og dette da særlig hvis der på udflytningsstedet vil være et betydeligt behov for dem.

Hermed er vi ved spørgsmålet, hvilken karakter et udflyttet nybyggeri skal have. Skal det være alene eller i hovedsagen en magasinbygning, et arkivdepot, medens alle eller hovedparten af arbejds- og benyttelsesfunktionerne forbliver i det nuværende bygningskompleks, eller skal det være et fuldt udbygget arkivkompleks, der rummer alt, hvad der hører til et arbejdende arkiv? For mig har der aldrig været tvivl om, at det sidste vil være det rigtige. Denne løsning hindrer ikke, at der ved etablering af en transporttjeneste mellem gamle og nye bygninger fortsat bliver adgang til på Slotsholmen at arbejde med alle arkivalier både nye og gamle. Den medfører derimod den fordel, at man får to arbejdscentre i stedet for ét, og man i et nybyggeri får langt bedre muligheder for at skabe ideelle rammer om en række aktiviteter, som det altid vil være vanskeligt at skabe lignende muligheder for i århundredgamle bygninger. Man vil desuden undgå det højest betænkelige at skille en stor del af arkivpersonalet fra de fleste af de arkivalier, det skal arbejde med. Det kan ganske vist påstås, at dette med en effektiv transporttjeneste ikke spiller nogen synderlig rolle, men enhver, der i praksis kender det intense, dybtgående arkivarbejdes problematik, vil vist være enig med mig i, at dette mest har teoretisk gyldighed, og at der må lægges stor vægt på at bevare den snævrere mulige kontakt mellem arkivarbejderne og de arkivalier, de skal arbejde med. Vi bør vogte os for at gøre vore arkivarer til tremmekalve.

Vi kan derpå vende tilbage til udgangsspørgsmålet om placeringen af nybyggeriet, det altså antages at skulle rumme et fuldt udbygget domicil for de historiske arkiver og deres stab anbragt uden for, men dog i rimelighed nærhed af det centrale København. Vi må da spørge, hvilke magneter der kan øve tiltrækning på vort nybyggeri, og hvilke af dem der bør være de stærkeste. En tiltrækning kunne ligge i det forhold, at Rigsarkivet i forvejen har del i et bombesikret magasin i udkanten af København, nemlig den såkaldte Kulturbunker i omegnen af Farum. Et nybyggeri kunne tænkes gennemført i lokal tilknytning hertil. Det forekommer mig imidlertid, at en sådan placering ville være meget tilfældig og - hvis tilsvarende sikkerhed kan opnås på i andre henseender mere egnede steder - kun svagt begrundet i hensynet til et bestående bunkermagasin, som kun kan rumme nogle få tusinde meter arkivalier, og som i øvrigt fortsat kan tjene sit formål

som evakueringsmagasin for arkivalier eller andre kulturskatte, der ikke til daglig kan opbevares i sikringsmagasiner. Under den nævnte sikkerhedsmæssige forudsætning synes det mig langt vigtigere og mere naturligt at placere nybyggeriet funktionelt og lokalt så praktisk som muligt i forhold til arkivets vigtigste interessentgrupper, så den optimale forbindelse med og betjening af disse opnås. For et rent historisk og forskningsvendt arkivcentrum, som der her er tale om, vil det sige, at dets placering først og fremmest må vælges med henblik på dets to dominerende forbrugerkategorier, nemlig (1) den højere undervisning og de historiske kulturinstitutioner og den til disse områder knyttede forskning og (2) almenheden af private arkivbenyttere.

Betragter vi den første af disse to kategorier, er det indlysende, at den eksplosive udvikling, vore universitetsforhold i det sidste tiår er undergået, også i denne forbindelse må rejse centrale problemer. Det har i adskillige år været klart, at den nødvendige omfattende udbygning af den højere undervisning og forskningen antagelig ville medføre oprettelsen af nye universiteter eller universitetscentre, og at et sådant måtte placeres i nærheden af København. Siden 1966 har det været sandsynligt, at det ville blive i omegnen af Roskilde, og dette er nu konfirmeret ved folketingsvedtagelse i 1970. Under disse omstændigheder har det fra første færd forekommet mig helt nærliggende for ikke at sige selvfølgelig, at en udbygning af Rigsarkivet - og for den sags skyld også af flere andre ligestillede kulturforskningsinstitutioner - samordnedes med universitetsudbygningen, og at den derfor også lokalt placeredes så nær ved et nyt universitet, at en snævert samarbejde mellem disse funktionelt nært forbundne institutioner muliggjordes. Med en placering af det nye Roskilde universitet i den nordøstlige omegn af Roskilde vil det være rimeligt at søge placeringsmulighed for et Rigsarkiv-kompleks i det samme område på et sted, hvor jordbundsforholdene er egnede til en bygningskonstruktion, som opfylder de sikkerhedskrav, man må stille til nye arkivmagasiner. Det vil for at sikre denne placering være vigtigt hurtigst muligt at optage forhandlinger med det foreløbige universitetsstyre i Roskilde og med de kompetente administrative og politiske organer.

Tilbage står spørgsmålet, hvorledes en placering som den her anviste vil svare til Rigsarkivets øvrige interessentgruppers behov. Det drejer sig navnlig om den større almenhed, alle de private mennesker, der med forskellige studieformål søger til Rigsarkivet. Her må for det første mindes om, at det forudsættes, at Rigsarkivets publikumsbetjening på Slotsholmen opretholdes,

og at der søges tilvejebragt flere kopier af de mest benyttede personalhistorisk vigtige arkivalier som folketællinger og lægdsruller m. m., så disse kan bruges samtidig på begge steder. Der er således ikke tale om en forringelse i forhold til enhver anden udflytning af arkivalier til magasiner uden for København. Dernæst må det påpeges, at Slotsholmen gennem lang tid er blevet et stadig mindre centralt sted i det samlede Københavnske område og navnlig bliver det i den kommende tid ved byudviklingens eksplosive vækst navnlig i vestlig retning. Når dette sammenholdes med den stigende anvendelse af individuelle transportmidler og den skrigende mangel på parkeringsmuligheder på Slotsholmen, må man vist slutte, at et Rigsarkiv-kompleks placeret centralt for trafikmidler i Roskilde-området og med rigelig parkeringsplads vil være eller i hvert fald snart blive lettere tilgængeligt for et større antal mennesker end det nuværende på Slotsholmen. Om nogen svigten af almenheden er der således slet ikke tale.

Til sidst blot dette. Det havde, forekommer det mig, være ønskeligt, om man allerede for 5 år siden eller mere havde truffet principbeslutning om at arbejde på Rigsarkivets udbygning efter de her optrukne retningslinier og derefter meldt sig med sine ønsker på rette steder ved at søge kontakt med universitetsudbygningsorganerne og de administrative og politiske myndigheder, der skal skaffe mulighederne for en udbygning af Rigsarkivet. Det nytter imidlertid ikke at græde over spildt mælk, og der er vel heller intet uopretteligt forpasset ved den udeblevne åbning. Men en fortsat uklarhed om Rigsarkivets fremtid har skadelige virkninger ikke alene direkte og for institutionen selv, men kan også have det indirekte ved at påvirke udbygningen af andre institutioner i en retning, der både for disse selv og for Rigsarkivets udviklingsmuligheder er uheldig ved at hæmme naturlig samordning og samarbejde. Fremfor alt andet finder jeg det derfor nødvendigt nu at få det hovedspørgsmål klart, hvor Rigsarkivet skal placeres både funktionelt og lokalt.

Sikkerhedsproblematikken

af Niels Petersen

Der er den ejendommelighed ved sikkerhedsproblemet under krig - i modsætning til sikkerhedsproblemer i fredstid - at det principielt er uberegneligt. Skal vi udtale os om det, må vi på den ene side tage fantasien til hjælp, men på den anden side prøve at tøjre den til virkeligheden ved kritisk at vurdere de muligheder, der findes for at minimere risikoen for kulturelle tab under krigsforhold.

Sikkerhedsproblematikken opfattes gerne som et spørgsmål om at bygge magasiner med maximal modstandskraft mod militære ødelæggelsesmidler, om muligt også mod kærnevåben. Det antages vist almindeligt, at har man skabt så god sikkerhed som muligt mod kærnevåben, har man eo ipso skabt sikkerhed overfor alle andre krigsvåben med ringere ødelæggelseseffekt. Denne forenkede opfattelse af sikkerhedsproblemet vil jeg prøve at rokke ved gennem en mere nuanceret vurdering af spørgsmålet om sikkerhed.

Et historisk eksempel kan tjene som udgangspunkt. I 1922 var der borgerkrig i den nyoprettede irske republik mellem regeringen i Dublin, der havde sluttet forlig med den britiske regering, og en yderliggående retning, der nægtede at anerkende forliget. Regeringens modstandere havde bl. a. forskanset sig i et bygningskompleks Four Courts i selve hovedstaden. Nationalarkivet, der befandt sig i dette kompleks, blev af oprørerne benyttet som ammunitionsmagasin. Da regeringstropperne beskød det, røg det i luften med hele samlingen af dokumenter tilbage til middelalderen.

Det irske nationalarkiv var ikke særlig beskyttet mod krig. Men var det gået anderledes, hvis det havde været det? I så fald havde det jo været endnu bedre egnet til det formål, der blev dets skæbne og var næppe blevet skånet. Situationen var nemlig den, at den britiske regering kategorisk havde forlangt af den irske regering, at den fordrev oprørerne fra hovedstaden.

Denne side af sikkerhedsproblemet, truslen fra lokale krigsbegivenheder, bør vi ikke betragte som en del af storkrigsproblematikken. Nok er Danmark et fredeligt og stabilt samfund uden udsigt til borgerkrig eller lokale sammenstød med naboer. I hvert fald for tiden. Men en arkivbygning står i århundred, hvor meget kan forandres. Risikoen er heller ikke begrænset til, hvad vi traditionelt forstår ved krigerske sammenstød. Flere europæiske storbyer

har i de senere år oplevet begivenheder, hvor bygninger er blevet beskadigede eller ødelagte under nedkæmpelse af uroligheder, hvor der kun ydedes passiv modstand. Et arkivmagasin, der befinder sig i et operationsområde, vil under alle omstændigheder være udsat, men det vil alt andet lige være mere udsat, jo bedre det er sikret mod krigsskader. Der er så at sige tale om et sikkerhedsparadoks.

Skal vi da helt opgive at beskytte vore arkiver mod krigsrisiko? Nej, der skal gøres, hvad der muligt for at opnå den relative sikkerhed, at tilfældig og forbigående berøring med krigsbegivenheder ikke får katastrofale følger. Men vi må erkende vort dilemma: På den ene side at ville beskytte arkiverne mod krigsødelæggelse, på den anden side undgå at gøre dem til kvalificerede kampstøttepunkter. Et balancepunkt lader sig ikke fiksure, men vi bør ikke berolige samvittigheden ved blot at gøre magasinerne så bombesikre som muligt.

Tilsvarende gælder om den sikkerhedsrisiko, der ikke hidrører fra lokale kamphandlinger, men fra flyverangreb, missiler og kærnevåben. Også her er der kun mulighed for en relativ beskyttelse, f.eks. undgå udsat beliggenhed, sikring mod brand og sprængvirkning fra omgivelserne. Selvom det teknisk skulle være muligt at bygge magasiner, der yder sikkerhed mod alle hidtil kendte våbentyper, er det en sikkerhed, der kun gælder for bygningens opførelsestidspunkt og en vis periode derefter, men ingenlunde for den meget lange årrække, bygningen skal fungere som arkiv.

Særlig problematisk er forestillingen om en beskyttelse mod virkningerne af kærnevåben. Skulle Rigsarkivets samlinger komme uskadt gennem en katastrofe, hvor hovedstadsregionen bliver totalt udslettet, hvor stor betydning vil det så egentlig have? Kan vi i dette perspektiv tillade os at prioritere vore samlinger så højt? Vi må vistnok indrømme, at en nation kan bestå uden sine arkivalier, men ikke uden sine levende borgere, af hvis sociale organisation dens kultur bæres oppe. Den tanke, at det skulle være af højeste vigtighed under en sådan national katastrofe at bevare vore historiske dokumenter intakt, vil forekomme alle andre end arkivarer absurd.

Hertil kommer, at det ikke er uden risiko at indrette arkivmagasiner, der yder atombeskyttelse. Alle civiliserede lande har taget mere eller mindre omfattende skridt til beskyttelse mod følgerne af kærnevåbenangreb. De er naturligvis ganske utilstrækkelige, hvilket under rolige forhold ikke bekymrer offentligheden, men en alvorlig international krise kan fuldstændig ændre dette.

Lad os betragte en model for en international krise, der kunne få betydning

for os, hvis vi havde atomsikre magasiner: En mindre stat, der er engageret i et konfliktforhold som f.eks. det mellemøstlige, får held med selv at udvikle et kærnevåben. I en desperat situation bringes det til anvendelse overfor en lokal modstander. De ledende stormagter griber omgående ind og standser konflikten. For såvidt sker der ikke mere.

Men sker dette, vil vi for første gang siden 1945 have fået et praktisk eksempel på et kærnevåbens virkning på en befolkning. Det vil rimeligvis i alle lande føre til en omvurdering af beredskabsforanstaltningerne. Vi risikerer meget let en prioritering af beskyttelsesopgaverne, der klassificerer vores samlinger på en sådan måde, at de i en given situation må vige for andre funktioner. Det er jo end ikke sikkert, at det i en krisesituation er danske myndigheder, der skal træffe afgørelsen, hvilket måske, når det kommer til stykket, ikke gør nogen forskel.

Det er ikke min mening, at vi skal indtage et opgivende standpunkt med hensyn til krigssikkerheden. Problemet har krav på grundig overvejelse, men en overvejelse, der ikke ensporet tager sigte på en enkelt side af det og derved bibringer os en illusion om sikkerhed. Vi må erkende, at der i henseende til krigsrisiko kun kan opnås en begrænset relativ sikkerhed. De fordele, der kan opnås ved at binde lokaliseringen og indretningen af arkivbygninger til en forenklet sikkerhedsbetragtning, er så tvivlsomme, at det ikke vil være berettiget af den grund at tilsidesætte vigtige hensyn til arkivernes funktion under normale forhold.

Når vi kun i meget begrænset omfang kan løse sikkerhedsproblemet ved bygningsmæssige foranstaltninger, må vi søge andre veje. Her frembyder sikkerhedsfotograferingen helt anderledes frugtbare perspektiver. Den kan naturligvis ikke gøre det ud for en materiel beskyttelse af arkivalierne, men når galt skal være, er det dog arkivaliernes immaterielle indhold, der er hovedsagen. Der er flere fordele ved denne fremgangsmåde. Der er b.a. den praktiske fordel, at fotosamlingerne kan gøre nytte under normale forhold. I løbet af nogle år har vi måske 6 universiteter, ved hvis historiske eller samfundsvidenskabelige institutter man kunne deponere større samlinger af optagelser.

Men den afgørende sikkerhedsmæssige fordel ligger i, at mens den sikkerhed, der investeres i indretningen af en bestemt arkivbygning, er begrænset og når sin maksimaleffekt på bygningens opførelsestidspunkt, kan man gennem sikkerhedsfotograferingen opnå en stedse stigende sikkerhedseffekt.

Konklusion: Ved bygningsmæssige foranstaltninger kan vi aldrig nå videre

end til at skaffe vore samlinger en begrænset relativ sikkerhed. Ved sikkerhedsfotografering er der teoretisk ingen grænse for, i hvilket omfang vi kan sikre samlingernes immaterielle indhold. Følgelig bør der ikke tilkomme sikkerhedsproblematikken afgørende vægt ved projekteringen af det fremtidige rigsarkiv.

Diskussion

Efter Niels Petersens indlæg understregede Sune Dalgård det paradoksale i riksarkivar Steinnes' advarsel i 1958 mod at gøre arkiverne så sikre, at de i krigstid muligvis beslaglægges af myndighederne til andet formål og derved bliver usikre. Vi har to synspunkter overfor hinanden, det ene sigter imod den størst mulige beskyttelse, det andet rejser tvivl om beskyttelsens nytte. Enhver forudbedømmelse af situationen synes irrelevant. Den eneste sikkerhed ligger i selve bygningskonstruktionen, men hvor langt vil man kunne gå i den retning. Rigsarkivaren var ganske uenig med Steinnes. Der har været visse overvejelser inden for Civilforsvaret med hensyn til arkivernes benyttelse, men de er nu opgivet. Vi må erkende, der ingen mulighed er for at lukke arkiverne af, men den risiko må vi leve med. Vi kan her i landet ikke bygge atomsikkert, og vi skal ikke bygge os til sikkerhed imod atomvåben, men først og fremmest imod konventionelle våben. Han var enig med Aa. Rasch, og bortset fra, at Rasch lagde hovedvægten på sikkerheden under jorden, var der næppe uoverensstemmelse mellem Rasch og Dalgård. Placeringen af et rigsarkiv i tilknytning til universitetet i Roskilde var en frugtbar tanke. Afgørelsen om et universitet i Roskilde forelå i midlertid først sidste år. Vi vil så hurtigt som muligt komme med et oplæg. Ministeriet må nedsætte et udvalg af den forhåndenværende sagkundskab, heri også den militære. Harald Jørgensen mindede om, hvad den ældre danske arkivgeneration havde set ske under krigen. Landsarkivet på Jagtvejen var ikke beregnet til at modstå fuldræffere, men fladebrande, brandbomber og gadekampe. Han kunne ikke indse, hvordan bygningen skulle kunne udnyttes militært. Til Aa. Rasch bemærkede han, at Mannsåker kun havde valgt den placering af det norske rigsarkiv, som han havde, fordi den lå 20 minutter fra Blindern og nær en forstadsstation.

H. P. Pedersen indskød, at militæret aldrig ville anbringe ammunition i kompakte, lukkede magasiner, og Carl Pedersen erklærede sig enig med Niels Petersen i at Farum-området med fem garnisonerende regimenter var udsat. Når kasernerne i akut krigssituation skulle rømmes, vil stabene søge at oprette kommandobunkers og militæret vil næppe respektere arkivformål.

Anna Thestrup anså muligheden for en fuldtøffer for langt mindre end muligheden for strømsvigt og det gjorde de nedgravede magasiner meget mere udsatte i det daglige.

Jens Holmgaard ville ikke underkende sikkerhedsbehovet, men han fandt at der var latente og stadige risici ved at gå i jorden. De krigsmæssige risikomomenter var ikke permanente. Anna Thestrups spørgsmål var ikke besvaret ved henvisning til reserveaggregater; han nævnte problemerne med fugt og kondensvand i underjordiske anlæg og anså det for sandsynligt, at reservesystemerne ikke var funktionsdygtige, når behovet opstod.

Sigurd Rambusch anførte, at byggeri under jorden kun var billigere, for så vidt der var tale om ukompliceret udgravningsarbejde. Overfladebehandlingen er billigere, men ventilationen er meget dyr, tager plads op, kræver adgang for reparation; tilbygning er næsten umulig under jorden. Frank Jørgensen undrede sig over udtalelserne om, at bunkersarkiverne blot skulle yde sikkerhed imod konventionelle våben. Både i Oslo og Stockholm regner man med sikkerhed imod atomvåben. I en arkivbunker må strømafbrydelse ikke finde sted; i en krig vil dette ske omgående, og strømmen vil ikke komme igang med det samme. Hvad med klimaanlæggene; ved temperaturfald dannes der i bunkersmagasinerne kondensvand.

Grethe Ilsøe mente, at indlæggene fra overarkivarerne synes at harmonere. Vi må se at komme i gang - snart. Roskildeløsningen står for døren. Med hensyn til indlæggene fra Anna Thestrup og Frank Jørgensen spurgte Harald Jørgensen, hvordan et almindeligt, overjordisk arkiv ville se ud efter atomnedslag.

Michael Hertz mente, at byggeplaner først burde udarbejdes, når der forelå en funktionsanalyse, og efterlyste debat, om det var meningen at opretholde Rigsarkivet som en enhed i fremtiden, eller om funktionerne skulle fordeles på flere institutioner. Dertil kommer spørgsmålet, hvor lang brugstid, det er rimeligt at beregne byggeriet til - 500 år eller 60-30 år? Diskussionen havde hidtil, mente Sune Dalgård, drejet sig temmelig ensidigt om de almene risici. Vi må inden detailprojekteringen have en ekspertundersøgelse

til at klargøre de tekniske problemer og omkostningerne ved underjordisk byggeri. Ellers er det svært at sammenligne de forskellige løsninger. Med hensyn til placeringen i de funktionelle rammer: Rigsarkivet bør deles i en historisk afdeling og en afdeling, der modtager afleveringer fra administrationen. Han fandt det væsentligt, at vi i tide fik os placeret i det samlede billede og spurgt, i hvilke sammenhænge man ønskede arkivet placeret funktionelt. Principsynspunkterne må klares for at undgå, at andre led disponerer med uheldig virkning for vore fremtidsplaner. Som eksempel anførte han universitetets udbygning, hvor Mogens Fog påtænker udflytning af sprogfagene, men ikke historie, som var bundet af bl. a. arkiverne til den indre by. Vi må gøre opmærksom på, at også Rigsarkivet har udbygningsproblemer

Klaus Kjøl sen optog endnu engang sikkerhedsproblemet, men i en anden betydning af ordet. Det ville være rimeligt, om man kunne aflevere klassificerede akter til et fremtidigt rigsarkiv. Sikkerhedsofficererne har i øjeblikket bemyndigelse til at destruere klassificerede akter umiddelbart efter brug. Han erindrede om de tre "baskets": "in", "out" og "to be burned before week-end". Rigsarkivaren svarede på forskellige indlæg, at han snarest ville tage en samtale med Erling Olsen uden dog at være bundet af nogen bestemt plan. Videre ville han søge nedsat et udvalg til gennemgang af de tekniske og sikkerhedsmæssige problemer. Han havde med hensyn til klassificerede akter forstået på Sjøqvist, at historisk relevant materiale bliver bevaret. Problemet var næppe stort, men han var villig til at genoptage det til overvejelse. Niels Petersen slog på, at sikkerheden altid er begrænset, og at vi ikke bør prioritere den højst. Vi skal naturligvis sikre det originale materiale, men ikke under tilsidesættelse af kravene til den daglige benyttelse under normale forhold. Klaus Kjøl sen henviste til det belgiske udenrigsministerium, hvor man belært af erfaringerne fra 2. verdenskrig i overvejende grad beskæftigede sig med sikkerhedsfotografering af akterne. Rigsarkivaren erklærede sig enig med Niels Petersen om sikkerhedsfotograferingen. Det er klart, at det kræver et stort forarbejde. Han så store fremtidsperspektiver i fotograferingen med muligheden for udlån og salg af kopier af filmene og fremlagde tanken om en åben benyttelse af S-filmene svarende til National Archives' "Publications". Arne Møller Pedersen fandt enighed om, at vi bør bevare originalerne; de er altid bedst sikret under jorden. De eventuelle skader, som kunne opstå ved standsning af klimaanlægget, ville vi kunne udbedre i et konserveringsværksted; det er jo de samme skader, vi er vant til at arbejde med. Hertil supplerede H. P. Pedersen med at oplyse, at der

ville gå meget lang tid, før angreb af sporer og bakterier satte ind, såfremt arkivalierne i et bunkersmagasin var gennemdesinficerede inden anbringelse. Var de blot velsoignerede, rensed for støv og snavs, var der gode muligheder for bevaring.

I fortsættelse af Sune Dalgårds indlæg beklagede Knud Prange, at institutioner som Rigsarkivet, Det kgl. Bibliotek, Nationalmuseet, Københavns Universitet m.fl. hidtil havde klamret sig til Slotsholmen, men nu, hvor de er ved at komme i drift, måske skal ende i hvert sit verdenshjørne, blot fordi de hele tiden havde villet holde sammen. Arkiverne burde placeres udfra hensyn til den største gruppe af benyttere, og den fandtes, mente Knud Prange, ved universiteterne. Arkivbenyttelse ved lån krævede besøg i arkivet, benyttelse af registraturer og gennemgang af arkivalier. Arkiverne måtte med andre ord være let tilgængelige fra offentlige transportmidler. Sune Dalgård var enig med hensyn til sikkerhedsfotograferingen, men pegede på, at vi burde gøre størst mulige forsøg på at redde originalerne. Særlig med henblik på det ældre materiales vedkommende var der hensyn at tage til skrift-, papir- og vandmærkeundersøgelser, som ikke kunne gennemføres ved hjælp af filmene. Han efterlyste specialundersøgelser over forskellene mellem over- og underjordiske magasiner. Som det sjællandske landsarkiv var indrettet med automatisk ventilation, havde det ikke gjort væsentlig forskel, om bygningen havde været nedgravet. Problematikken var den samme.

Marianne Reimer spurgte, hvorfor man søgte undergrund af grus. Hun pegede på kalk- og kridtforekomsterne på Stevns og henviste til den kommende S-bane til Køge. Hertil svarede Aa. Rasch, at det er lettere at arbejde i grus, og at der er naturlig dræning, hvorimod ler og kridt holder på vandet. Til indlægget fra Sigurd Rambusch bemærkede han, at underjordiske magasiner måske er dyre at ventilere, men til gengæld billige at opvarme. Vi skal ikke langt ned under jorden, inden vi har fordel af jordvarmen. Man kunne varme bunkers op ved at lægge varmerør uden om dem og 1/2 m rock-wool udenpå. Det tager en måneds tid, inden bunkeren er gennemvarmet, men så holder den sig også lun. Ved hjælp af indblæsningsfiltre kan man hindre mere vand i luften end nødvendigt, og der vil således kun kunne dannes kondensvand i ringe mængde. Iøvrigt ville han støtte Sune Dalgård vedrørende rådspørgen af eksperter. Det er blot svært at finde eksperter på disse felter.

III MAGASINER

Sikkerhed contra trivsel

af Sigurd Rambusch

Trivsel er blevet et modeord! Det er blevet anvendt så tit uden tilstrækkelig dækning, at man snart ikke kan være bekendt at bruge det mere. Mens man vistnok endnu kan det, vil jeg bruge udtrykket "trivsel på arbejdspladsen" om det forhold, at mennesker arbejder bedst, når de befinder sig godt på deres arbejdsplads. Forholdet erkendes og efterleves i stigende grad af arbejdsgivere/ledere såvel som af arbejdstagere. Alle er interesserede i forbedrede præstationer, men tillige ligger der i trivselen en humaniserende indflydelse på arbejdslivet, der er af særlig betydning i en tid, hvor mennesker står i fare for at blive fremmedgjort fra deres arbejde.

I arkivvæsenet som i andre institutioner og virksomheder bør ledelsen tilgodesee de ansattes trivsel lige så langt, som det er arbejdsmæssigt rimeligt og økonomisk muligt. De økonomiske og strukturmæssige sider af trivselen vil jeg her lade ligge; jeg vil beskæftige mig med arkivpersonalets trivsel i forhold til arkivaliernes sikkerhed, et vigtigt forhold, fordi det er arkivvæsenets hovedformål at sikre de betroede arkivalier.

Over for de traditionelle farer der truer arkivalier har de nye danske arkivmagasiner nået en grad af sikkerhed, der tåler sammenligning med det bedste i udlandet. Betragter man sikkerhedsforanstaltningerne over for brand, vand, fugt, temperatursvingninger, sollys, støv og tyveri må man konkludere, at de på ingen måde forringer personalets trivsel. Størstedelen af foranstaltningerne er endog til fordel for trivselen.

Anderledes forholder det sig med sikkerhedsforanstaltninger over for krigshandlinger. Såfremt man vælger at beskytte arkivalierne mod virkningerne af spræng- og brandbomber samt kernevåben ved at bygge underjordiske magasiner, vil det få en række uheldige og ingen heldige følger for personalets velbefindende.

Ved underjordiske (tildels også ved lukkede overjordiske) magasiner opstår følgende problemer:

1. Luftfornyelsesproblemer. Det er en kendsgerning, at frisk luft tilføres bedst og billigst ved at man åbner vinduer. Kunstig ventilation kræver megen plads, mange penge (i det nye norske riksarkiv budgetteres med næsten 10 % af udgifterne til ventilation), giver støj (både maskinerne og indblæsningen) og træk (kraftigst på gangene, hvor personalet færdes, svagest mellem reolerne, og i compactusreolerne er der en yderst ringe luftfornyelse omkring arkivalierne). Store vanskeligheder må forventes, når maskineriet sætter ud på grund af strømsvigt eller sammenbrud og når dette raffinerede isenkram skal fornyes i århundredernes løb.

Erfaringerne fra landsarkiverne i Viborg (kun de to underste etager, idet de øverste har naturlig ventilation) og København er dårlige. Personalet føler, at luften stemmer for brystet; man føler ubehag efter nogen tids ophold og glæder sig over at komme til den friske luft i de gamle magasiner.

2. Vand- og fugtproblemer. Naturlig dræning og mure, der kan ånde, er billigst og sikrest. Ved underjordiske magasiner må spildevand pumpes op til kloakniveau; der er risiko for indsivning (måske ikke i dag, men om 300 år); det er vanskeligt at reparere murene og faren for kondensvand er større, fordi murene ikke kan ånde. Og atter gælder det: Når maskineriet svigter, og det gør alt maskineri, kan der ske store skader.

Nyere danske erfaringer burde advare os. De to nye landsarkiver, kulturbunkeren i Terkelskov (som endda ligger over grundvandslinjen), Statsbiblioteket i Århus og Erhvervsarkivet har haft alvorlige vand- og fugtproblemer til gene for personalet -for ikke at nævne arkivalierne.

Konklusionen af de to punkter er, at underjordiske (lukkede overjordiske) magasiner under normale forhold giver dårlig trivsel for personalet og en vis risiko for arkivalierne; uheld og krisesituationer vil bringe både trivselen og sikkerheden under grænsen for det tilladelige.

3. Psykiske problemer. Dagslyset er ved sin varierende styrke en stimulan for alle levende væsener. Udsyn fra vinduer er både afslappende og stimulerende. Bevidstheden om at være i lukkede rum giver de fleste mennesker et psykisk ubehag, der hos et ikke helt ringe antal kan nå en sådan intensitet, at der er tale om klaustrofobi.

ILO rekommanderede i 1964 medlemslandenes regeringer, at drage omsorg for, at ingen arbejdede konstant i vinduesløse lokaler. Dagslysgruppen under Akademiet for de tekniske Videnskabers Indeklimaudvalg konkluderede i sin betænkning i oktober 1970, at "mangel på dagslys som almen rumbelysning på

arbejdsstedet er en negativ trivselsfaktor".

Hvis det indvendes, at ingen opholder sig konstant i arkivmagasiner, vil jeg svare, at alle arkivfolk har brug for at komme i magasinerne jævnlig, og at besøgene nemt kan vare 1/2-1 time. Ofte er det en fordel at foretage flere korte ekspeditioner i én omgang. Derfor er det vigtigt, at personalet kan lide at arbejde i arkivmagasinerne. Det er også for arkivalierne godt, at personalet hyppigt og gerne kommer i magasinerne, bliver bekendt med arkivalierne, opdager eventuelle skader og ikke bare fjerner sig hastigt efter forrettet ærinde.

Det er tankevækkende, at lande, der led ingen eller ringe ødelæggelse under den anden verdenskrig som Schweiz, Sverige eller Norge i de senere år har foretrukket at bygge lukkede magasiner (NB: i bjerge, hvilket giver større sikkerhed og færre gener end magasiner i jorden), mens Frankrig, Vesttyskland og USSR som oplevede ødelæggende bombardementer, som regel bygger arkivmagasiner over jorden!

Det må erkendes, at lukkede bygninger giver bedre mulighed for at etablere luftkonditionering. Men risikoen ved at være afhængig af dyre og sårbare installationer er efter min mening for stor. Og er luftkonditionering virkelig nødvendig i det foranderlige, moderate danske klima?

Magasiners placering og standard
af Carl Pedersen

På Rigsarkivets betjentgruppes vegne vil Mogens Espensen og jeg gerne takke Arkivarforeningen for initiativet til afholdelse af dette seminar. Uden at forklejne andres genvordigheder må det vist siges, at især betjentgruppen daglig mærker de uhensigtsmæssige lokaleforhold. Vi er fuldt ud klare over, at afholdelsen af dette seminar ikke på en gang løser alle spørgsmål i forbindelse med etablering af nye arkivbygninger, men en forudgående debat om problemerne må anses for meget ønskværdig.

Det nuværende rigsarkivs mangler vil jeg gå meget let hen over. Niveauforskelle i bygningerne, mangel på elevatorer til alle etager, dårlige lys-,

kontor-, garderobe- og toiletforhold er velkendte, og da seminarets opgave formentlig må være at drøfte nye bygninger, finder jeg det ørkesløst at diskutere disse mangler.

Jeg vil derfor straks starte med spørgsmålet om et nyt arkivs eller magasinets placering i terrænet i forhold til jordoverfladen. Det må erkendes, at den under jordoverfladen nedgravede magasinbygning selvfølgelig yder den største beskyttelse af arkivalierne, dog med forbehold over for de paradokser, der allerede har været diskuteret på dette seminar. Imidlertid må jeg præcisere, at vi i betjentgruppen med stor betænkelighed - af psykologiske grunde - ser os anbragt langt under jordoverfladen, enten helt eller delvis under vor daglige tjeneste. Der må, såfremt man vælger bunkerprojektet, drages omsorg for, at en tjenestefordeling finder sted, således at det undgås, at det samme personale til stadighed skal være beskæftiget i dybet. Det må være en selvfølge, at ompakning og lignende finder sted i den over jorden beliggende del af bygningen, hvor også hver især af det tjenstgørende personale må have sin faste arbejdsplads. For så vidt angår afleveringer, bør tilkørselsforholdene være de bedst mulige. Der må være en overdækket rampe i højde med ladet på flyttevogne. Derved vil det være muligt - med en kort forbindelsesbro imellem - at foretage direkte ind- og udkørsel fra vognen. Spørgsmålet om mindre eldrevne traktorer, med påhæng, til kørsel mellem rampe og magasiner bør undersøges. Et egentligt større afleveringsrum vil det være mest hensigtsmæssigt at placere i forbindelse med før omtalte rampe.

Såfremt man vælger at flytte den genealogiske del af Rigsarkivets læsesal, vil det være mest hensigtsmæssigt, at tilgængelige folketællinger xeroxkopieres og opstilles på selve læsesalen. Jeg ved, at andre end jeg har været inde på det problem før, og at manglende bevilling er skyld i, at denne kopiering ikke er påbegyndt, men tillad mig alligevel en lille sidebemærkning i den forbindelse. For mig som menig arkivmand er det aldeles ufatteligt, at folk kan gå lige ind fra gaden og - mere eller mindre hensynsfuldt - gennemblade gamle originale folketællinger. Jeg synes, det nu må være på tide, at vi får begyndt kopieringen af dette vigtige arkivmateriale. Der var da måske en chance for, at arbejdet - eller en stor del deraf - kunne være afsluttet, inden et nyt rigsarkiv eller hovedmagasin med læsesal tages i brug.

Et andet væsentligt spørgsmål er, om der bør være tjenestebolig i arkivbygningen. I forbindelse med dette indlæg har jeg ladet udsende et spørgeskema til alle mine kolleger. Langt det overvejende flertal er modstandere af, at der

etableres tjenestebolig ved fremtidigt byggeri. Såfremt ledelsen fastholder ønsket om, at en tjenestemand fra betjentgruppen skal bo på stedet, må boligen være beliggende i en særskilt bygning i nærheden af det egentlige arkivhus.

Selvom det falder lidt udenfor mit emnevalg, vil jeg gerne kort vende tilbage til de før omtalte spørgeskemaer. Fra kolleger, der er tjenstgørende i nye arkivbygninger, modtog jeg særlige oplysninger, og det fremgik af disse, at der var utilfredshed med visse ret banale indretninger og installationer. Ulemper ved toiletforhold blev fremhævet; f.eks. manglende ventilation og adskillelse kun med såkaldte spanske vægge. Vigtigere problemer var - efter min mening - at det ved et af landsarkiverne blev stærkt beklaget, at højden i læsesalen var for lav, hvilket ofte - med op til 50 besøgende - gav dårlig luft. Ligeledes blev det oplyst, at al transport og gennemgang mellem ny og gammel bygning skete gennem læsesalen, hvilket både for personale og besøgende må siges at være mindre heldigt. Der var også ønske fremme om separat frokoststue for henholdsvis personale og besøgende.

Endvidere var det bemærkelsesværdigt, at der var delte meninger i spørgsmålet vedrørende hvilke reoltyper, man foretrak at arbejde ved. Halvdelen foretrak compactsystemet, mens den anden halvdel fandt de faste reoler mest hensigtsmæssige. Dog var alle selvfølgelig enige om, at faste reoler var hurtigst at arbejde ved. Iøvrigt har jeg selv gjort mig mine tanker vedrørende reoler - uanset om disse er bevægelige eller faste, idet jeg mener, at det må være muligt at placere nogle arbejdshylder i forbindelse med disse. Jeg kunne tænke mig nogle udtræksplader, monteret med mellemrum under én af reolhylderne, i passende højde, f.eks. ca. 90 cm. fra gulvet. I hver reolgade ville det - alt efter dens længde - sikkert være hensigtsmæssigt med 3-5 sådanne arbejdshylder.

Med hensyn til nedsættelse af udvalg i forbindelse med nybyggeri gik samtlige adspurgte ind for, at betjentgruppen bør have en repræsentant i sådanne udvalg.

Diskussion

Diskussionen efter de to indlæg åbnedes af Harald Jørgensen, som fastslog,

at der for magasinbyggeriets vedkommende ikke findes nogen idealløsning. Man er ustandselig tvunget til at gå på kompromis, bl. a. også fordi de forskellige personalegrupper ønsker ikke altid vil være sammenfaldende. Han mente, at man af sikkerhedsgrunde var "nødt til at have lukkede arkivrum i mere eller mindre udstrakt grad". Selv om han godt forstod Rambuschs forundring over, at man byggede i højden og ligefrem opførte arkivtårne i de lande, der hårdest havde mærket verdenskrig II. ville han pege på, at man i Vesttyskland nu var begyndt at gå i jorden og satse på underjordiske magasiner (Bremen og Stuttgart). I det hele taget forekom det ham karakteristisk, at man nu kunne konstatere et begyndende omsving i den hidtil meget konservative linie netop i vesttysk arkivbyggeri, hvor man i stigende grad syntes indstillet på at udnytte den moderne tekniks muligheder uanset at der naturligvis altid var en risiko for, at mekaniske reoler kunne gå i stykker, eller ventilationssystemer bryde sammen. Med hensyn til underjordiske magasiner måtte vi iøvrigt også kunne udnytte erfaringerne fra rigsarkiverne i Sverige og Finland, både hvad det tekniske og spørgsmålet om personalets trivsel angik. Selv var han tilbøjelig til at finde ulemperne ved at arbejde i de lukkede underjordiske magasiner "overdimensioneret"; på Landsarkivet for Sjælland mindedes han ikke at have hørt kritik af forholdene i "det sorte hus" fra personalets side, og normalt ville man jo også hurtigt tage de sager i magasinet, man havde brug for, med sig op i lyset. Det var urealistisk at forestille sig, at en arkivleder af sadistiske grunde ville tvinge nogen af personalet, som ikke kunne tåle at arbejde i lukkede rum, til at arbejde der. Dette fremkaldte indsigelse fra Jens Holmgaard, der ikke kunne være enig med Harald Jørgensen i, at man i almindelighed nok overdrev ulemperne ved at gå i jorden. Erfaringer gennem 8 år på Landsarkivet for Nørrejylland havde vist ham, at der i det daglige var mange og store problemer forbundet ved underjordiske magasiner. Det var bl. a. en uomgængelig nødvendighed, at personalet var indstillet på at udføre de arbejder i magasinerne, som kunne udføres dér (f.eks. flytning af arkivalier) - og i det hele taget ville han kraftigt advare mod at bagatellisere de personalemæssige problemer, der kunne opstå, når man havde magasinerne under jorden.

Den videre diskussion syntes iøvrigt at vise, at deltagerne havde ret forskellige erfaringer med hensyn til fornemmelsen af ubehag ved at arbejde i lukkede rum. Nogle, f.eks. Sune Dalgård og Harald Jørgensen, havde knap nok bemærket i de nye magasiner på Landsarkivet for Sjælland, at

de befandt sig i lukkede rum, hvorimod bl. a. Bjørn Fabricius fandt det en ubehagelig tanke at skulle være afskåret fra dagslyset, når man arbejdede. Klaus Kjølshen fremhævede, bl. a. med eksempler fra det underjordiske magasin i det hollandske landbrugsministerium, at den moderne teknik (luftkonditionering osv.) ikke nødvendigvis betød, at folk arbejdsmæssigt trivedes i disse rum, og Anna Thestrup fandt det værdifuldt for diskussionen, at arkivbetjentene med deres særlige erfaringer fra magasinarbejde var med i seminaret. De kunne belyse spørgsmålene fra andre synsvinkler end arkivcheferne. Carl Pedersen understregede, at problemerne i givet fald kunne tage sig mindre ud i arkivledelsens øjne, end de faktisk var, dersom betjentene ikke iøvrigt havde mulighed for at fremsætte deres mening herom. Med udgangspunkt i Harald Jørgensens ønske om at drage nytte af erfaringerne fra Sverige og Finland ville han nu tage kontakt med sine kolleger ved det svenske rigsarkiv for at få "udførlige og ærlige" svar på en række spørgsmål om deres syn på arbejdsforholdene i de underjordiske magasiner, hvilket både Harald Jørgensen og Hans Worsøe fandt var en god ide. Niels Petersen gjorde opmærksom på, at magasinerne skulle være et arbejdssted, ikke blot et depot for arkivalier, og at det ville være kompromitterende for et magasinbyggeri, hvis det var forbundet med væsentlige ulemper for personalet at opholde sig i disse rum. Også Sune Dalgård fremhævede betydningen af at have ordentlige arbejdsbetingelser i magasinerne; det var afgørende, at de lukkede magasiner havde så gode ventilationssystemer som overhovedet muligt. Over for Rambuschs bemærkninger om luftkonditionering i forbindelse med spørgsmålet om personalets trivsel ville han gøre opmærksom på, at det var nødvendigt også at tage et hensyn til arkivaliernes trivsel, og at luftkonditionering - uanset omkostningerne - måske var den eneste brugbare metode, når man ville dæmme op for skadevirkninger på arkivalierne som følge af forurening fra byluften. Rigsarkivaren påpegede til slut, at erfaringerne havde vist, at det var muligt at nå frem til tilfredsstillende resultater, hvor det f. eks. gjaldt indretningen af klimaanlæg. Han var enig i den kritik, der fra forskellig side var blevet fremført mod f. eks. ventilationssystemet i de to underjordiske etager i Landsarkivet for Nørrejylland, men arkivfolk var jo ikke teknikere. Det måtte her være ingeniørerne, der skulle anvisе den rette løsning for os.

Reolsystemer af Frank Jørgensen

Ved møblering af nye arkivmagasiner vil man idag nok overalt vælge stålreoler fremfor andre materialer. I Frankrig har man ligefrem forbudt anvendelsen af træreoler af hensyn til brandfaren. Træ har dog visse fordele, bl. a. giver træs ringe varmeledningsevne under en brand måske tid til at redde arkivalier, der ellers ville være gået tabt. Træhylden er også mere solid end de fleste stålhylder. Da man imidlertid ved arkivbyggeri vil have den opfattelse, at det gælder om at fjerne alt brandbart materiale fra magasinerne, bortset fra arkivalierne selv, og da der ikke er afgørende prisforskelle mellem stålreoler og træreoler, vil stålreolen utvivlsomt blive foretrukket.

Derefter kommer spørgsmålet, om der skal anvendes faste reoler eller compactus (cp) eller en blanding af begge dele. I Skandinavien har cp været meget anvendt, men det har ikke haft særlig succes i Vesteuropa i øvrigt. Fordele ved cp-systemet kommer navnlig frem i de tilfælde, hvor grundpriserne er meget høje eller, hvor pladsen er begrænset, f. eks. ved nybygninger i bycentre eller ved ombygninger af ældre magasiner. Ved nybygninger udenfor byzonerne er fordelene knap så indlysende. Anlægsudgifterne vil nok kunne formindskes, men der kan opstå problemer med hensyn til fundamenteringen og konstruktionen. Electrolux forelagde i 1958 nogle beregninger, der må tages med et vist forbehold, da det drejer sig om bygninger, hvor det ikke synes, at hele bygningen skulle anvendes til arkivmagasiner. Her regnede man med en besparelse på 15 % i anlægsudgifter. Arealbesparelsen anslog man til 50 %.

Det er klart, at er pladsen begrænset, er der indlysende fordele ved cp-systemet. Har man derimod gode udvidelsesmuligheder til lave grundpriser, må spørgsmålet påny tages op til undersøgelse. Da cp-systemet dukkede op, rettedes opmærksomheden naturligvis først og fremmest mod besparelserne på anlægsbudgettet, og det er desværre også det, der interesserer de bevilgende myndigheder mest. Ingen synes at skænke driftsudgifterne en tanke. De producerende fabrikker er heller ikke interesserede i at fremstille denne side af produktets egnethed. Ud fra de erfaringer, vi har fra cp-anlæg i Danmark, ved vi, at der påløber betydelige service- og reparationsomkostninger. Service varer ikke evigt, og produktionsomlægninger kan nemt skabe problemer med hensyn til reservedele. Vi må naturligvis også regne med en afskrivning, der næppe kan sættes lavere end 5 % p. a. Skal et cp-system erstattes af et nyt, vil dette medføre betydelige ombyg-

ningsarbejder, indstøbning af nye skinner o.l. En del af disse besværligheder, der vil medvirke til at sætte driftsudgifterne i vejret, kan dog mindskes, hvis man i stedet anskaffer håndcompactus.

Der er imidlertid andre géner forbundet med cp-systemet, som vil medvirke til at forøge driftsudgifterne, men som vil være vanskeligere at få øje på i et budget. Nogle enkelte eksempler skal anføres: 1) langsommere ekspedition, navnlig hvis man skal gå via journal eller kopibog for at finde en sag, hvorved det ofte vil være nødvendigt at manøvrere reolerne frem og tilbage; 2) flytninger vanskeliggøres og fordyres; 3) placering af særformater vanskeliggøres; løsningen her kan enten være, at hylden overfor må stå tom, eller at særformaterne placeres andetsteds i arkivet på traditionelle reoler; 4) anlægget er vanskeligt at benytte under driftsforstyrrelser såsom reparationer, eftersyn, strømsvigt; 5) endelig hævdes det fra fransk side (Michel Duchain), at arkivalierne ikke får tilstrækkelig ventilation, hvilket igen skulle give for høj fugtighed.

Hertil kan føjes endnu en grund, som gør mig betænkelig ved cp-systemer. En meget stor del af en arkivmedarbejders tid ved tilrettelægning eller gennemførelse af ordnings- eller registreringsarbejder må tilbringes i arkivmagasinerne. Skal arbejdet her gå let, må arkivalierne være let tilgængelige og nemme at overskue, og faste reoler er i sådanne tilfælde langt at foretrække.

En del af disse vanskeligheder kan delvis undgås, hvis man i cp-reoler placerer arkivalier, der dels er færdigordnede og dels bruges meget lidt (f.eks. utilgængelige enstypesager).

Ejendommeligt nok er det næsten kun i Skandinavien og Schweiz, at cp-systemet har vundet udbredelse. I Frankrig er begejstringen ikke stor, og i det franske arkivvæsens arkivhåndbøger må det nærmest siges, at det frarådes ved nybyggerier. I England er man ikke interesseret, og i Vesttyskland er systemet kun anvendt i ringe omfang. Udover at netop lande som Schweiz og Sverige producerer cp-systemer, forekommer det mig nærliggende at koble cp-systemets succes her i Norden sammen med udviklingen af et specielt nordisk arkivmagasin, som vi kan kalde bunkersarkivet eller fæstningsarkivet. I en bunker er pladsen begrænset og kostbar, udvidelser kan tit være vanskelige, kostbare klimaanlæg og generatorer skal udnyttes mest muligt, og det er forståeligt, at man føler sig fristet til at klemme så mange arkivalier derind som overhovedet muligt. For at presse systemet yderligere, har man fraveget en rimelig hyldedybde på 30 cm til fordel for en smallere på 27 cm.

Ud fra disse betragtninger skal det forsøges at afstikke nogle retningslinier

for et "møbleringsforslag" til et nyt arkivmagasin. Reolerne bør i størstedelen af magasinerne være faste, op-reoler kan godt indgå, men de bør så vidt muligt kun anvendes til lidet benyttede og færdigordnede arkivalier. Da en stor del af arkivmedarbejdernes tid nødvendigvis må tilbringes i magasinerne, bør der indrettes mobile arbejdspladser i magasinerne. I mange tilfælde kan man her ganske enkelt nøjes med et ordningsbord, stol og arbejdslampe. Gangene bør være brede, således at to vogne kan passere hinanden. På denne måde vil vi skabe de bedste betingelser for hurtige expeditioner, ordnings- og registreringsarbejder samt gøre det nemmere og billigere at udføre de interne omflytninger, der er uundgåelige i et hvilket som helst arkiv. Forestillingen om, at arkivarer og andre arkivmedarbejdere fra fjerntliggende kontorer kan dirigere ekspeditioner og registreringsarbejder ved hjælp af telefoner og andre samtaleanlæg til tætpakkede magasiner, er i hvert fald for øjeblikket ganske urealistisk. Resultatet vil snarere blive et ganske ineffektivt arkivvæsen.

Diskussion

Rigsarkivaren bemærkede efter Frank Jørgensens indlæg, at spørgsmålet om etablering af compactus-systemer først og fremmest var et økonomisk spørgsmål. På længere sigt ville systemerne antagelig blive billigere at anskaffe, efterhånden som patenterne udløb, hvorved flere firmaer end nu ville få lejlighed til at gøre sig gældende på markedet. Den fremtidige konkurrence ville blive til gavn for forbrugerne. Konkret pegede rigsarkivaren på, at man i Landsarkivet i Viborg havde opnået en fordobling af arealudnyttelsen ved at udstyre de nye magasiner med compactus. Niels Petersen var ikke blind for de økonomiske fordele ved compactus, men mente, at det til gengæld også var det eneste fordelagtige, der var at sige herom, når man sammenlignede med de gamle faste reoler. Den økonomiske fordel måtte iøvrigt være afhængig af grundpriserne til enhver tid. De bevilgende myndigheder lagde næsten altid afgørende vægt på anlægsudgifter i modsætning til driftsudgifter, men disse måtte naturligvis også tages i betragtning, når man skulle vurdere compactus contra stationære reoler. Bortset fra de om-

kostninger, der var forbundet med at have varierende hyldestørrelser (når man f. eks. stod over for at skulle flytte arkivalier i magasinerne), har de faste reoler ikke betydet driftsudgifter og altså heller ikke udgifter til vedligeholdelse. Sune Dalgård påpegede, at det ikke kun var et spørgsmål om økonomi. Det kunne ikke isoleres fra andre problemer i forbindelse med arkivbyggeri. F. eks. måtte selve størrelsesproblemet tages i betragtning. Store afstande i magasinerne var i sig selv ulemper og kunne tale til fordel for compactus. Arbejdsmæssigt kunne man vænne sig til compactus, selv om de fleste nok ville foretrække de åbne hylder som lettere at have med at gøre. På den anden side kunne man risikere, at omkostningerne ved pladsgevinsten ville vise sig at være for store i forhold til det arealudbytte, man opnåede. - Diskussionen blev iøvrigt nærmest en status over plusser og minusser uden at munde ud i en egentlig konklusion. Over for Harald Jørgensen, der ligesom Grethe Ilsøe talte for de gode sider ved compactus (forøgelse af sikkerheden mod brandskader, beskyttelse af arkivalierne mod støv og sollys osv.), understregede Jens Holmgaard, at der netop sikkerhedsmæssigt lå en fare ved compactus over for de faste reoler derved, at motoren kunne løbe løbsk og forårsage brand, og at man - når man talte om sikkerhed - måtte være klar over, at man samtidig med etableringen af compactus indbyggede et usikkerhedsmoment, nemlig risikoen for driftsforstyrrelser af den ene eller anden art.

IV KOMMUNIKATION OG TRANSPORT

De manuelle arbejdsfunktioner af Mogens Espensen

En af de mere krævende funktioner under denne del af arkivarbejdet, er vel nok den interne transport.

Jeg skal i det følgende forsøge at trække nogle punkter frem, hvor jeg mener, at man ved et kommende arkivbyggeri især bør sætte ind for at gøre dette arbejde lettere og fremfor alt hurtigere.

Magasiner. At trapper og niveauforskelle i de enkelte etager er lyst i band og skal undgås, burde være indlysende, men også døre og dørtrin bør i videst mulig omfang udelades. Der, hvor døre er nødvendige (mellem magasin og læsesal - magasin og udpakningsrum etc.), bør disse være automatisk oplukkelige - fotocellestyret. "Køre" gange så brede, at mindst to af de vogne, der benyttes til den interne transport, med lethed kan passere hinanden.

Magasinerne bør endvidere være forsynet med gode tilkørselsforhold for udefra kommende last- og varetransport, med af- og pålæsningsrampe eventuelt justerbar, og i direkte forbindelse hermed et stort modtagelsesrum/udpakningsrum. I umiddelbar nærhed af dette rum vil det være særdeles praktisk at anbringe lagerrum for pakkemateriale, materialer til værkstederne og lign.

Endelig bør der være et særskilt rum for kassabilia og andre ting, der skal bortskaffes; dette vender jeg senere tilbage til.

Elevatoreer. Rigeligt med og hensigtsmæssigt anbragte elevatorer er absolut et rimeligt krav i vor tidsalder. Om placering af elevatorerne skal her blot nævnes tre, som til gengæld også er de vigtigste. Fra alle etager til læsesal, modtagelsesrum/udpakningsrum og kassationsrum.

Transportmidler. Hidtil har man i arkiverne herhjemme anvendt hånddrevne vogne af forskellig udformning, sækkevogne, bogvogne, rulleborde og lignende. Disse vil man også i et fremtidigt arkiv få brug for, men spørgsmålet om mindre, eldrevne trucks vil være nærliggende, især hvis der er tale om et stort arkiv med lange afstande.

Kassabilia. Som før nævnt vender jeg tilbage til problemerne angående bortskaffelsen af kassabilia og andet. Der har i de seneste år været stigende vanskeligheder forbundet med fjernelse af affald fra Rigsarkivet. Nu er der imidlertid fundet en løsning, der går ud på, at man lejer en container af et renholdningsselskab, der kører denne med indhold til en forbrændingsanstalt, hvor indholdet hældes i en silo, der er i direkte forbindelse med en forbrændingsovn. Denne fremgangsmåde er langt den billigste i dag, og risikoen for at arkivalier skal falde i forkerte hænder, er ved denne metode lig nul.

Jeg mener derfor, at før omtalte kassationsrum må være således anbragt, og af en sådan størrelse, at bilen med containeren kan køre helt ind i dette rum og sætte den af der. Derved sikrer man sig yderligere mod at affaldet ikke fjernes fra bygningen, før det kan køres direkte til forbrænding.

Man burde måske overveje om Rigsarkivet selv anskaffede sig en forbrændingsovn eller en formalingsmaskine.

Endelig mener jeg, under forudsætning af, at bygningen bliver et højhus, at det vil være praktisk med en nedstyrtningskakt fra alle overliggende etager til kassationsrummet.

En del af de punkter jeg her har trukket frem, vil ikke belaste anlægsbudgettet, da det blot er et spørgsmål om tingenes rette placering i forhold til hinanden.

Andre punkter er fremkommet ved kritisk gennemgang af 1960ernes arkivbyggeri, som - erkendt - har mange goder, men altså også har 'ømme tær'.

Det er derfor mit håb, at man ved kommende arkivbyggeri vil drage alle personalegrupper ind i byggeprojektet på så tidligt et tidspunkt, at fejl eller uhensigtsmæssigheder kan rettes i tide, således at det ny rigsarkiv må fremstå som en trivselsmæssigt og funktionelt ideel arbejdsplads.

Diskussion

I diskussionen efter Mogens Espensens indlæg understregede Harald Jørgensen bl. a., at det var vigtigt, at man imødekom det fremsatte ønske om så man-

ge og så store elevatorer som muligt. Han var mere skeptisk med hensyn til de automatisk virkende døre, fordi man her nødvendigvis måtte forhandle sig til rette med brandvæsenet - og det var ikke altid lige let. I tilknytning til en udtalelse fra Klaus Kjølse om, at man i ministerierne ville være interesseret, hvis Rigsarkivet i forbindelse med nybyggeriet ville foretage undersøgelser af transportproblemet - budtjeneste contra mekaniske hjælpemidler - bemærkede han, at ganske vist var teknikken med hensyn til mekaniske transport-systemer i rivende udvikling, men problemet var, om man kunne beskytte arkivalierne tilstrækkelig effektivt under transporten; man måtte finde frem til passende former for emballage, hvis man ville videre ad den vej. Carl Pedersen fortalte en muntert smilende forsamling, at han kunne tænke sig, at man anskaffede løbehjul til de lange korridorer, så personalet uden for meget besvær kunne transportere et par pakker ad gangen i dykelkurve, og Sigurd Rambusch nævnte i den forbindelse løbehjulene i det amerikanske forsvarsministerium Pentagon, hvor man rådede over 200 af slagsen til brug for personalet. Rigsarkivaren ville have spørgsmålet om transportbånd draget ind i overvejelserne vedrørende Rigsarkivets nybygning, idet man naturligvis teknisk måtte være helt up to date. Hvad angik bortskaffelsen af kassabilia kunne han ikke acceptere, at Rigsarkivet skulle rumme en særlig forbrændingsanstalt, men snarere en makuleringsmaskine, som man f. eks. kendte det fra visse grene af militæret. Af sikkerhedsgrunde måtte man fastholde, at al kassation skulle foregå under absolut betryggende kontrol, og arkivvæsenet kunne af den grund kun være interesseret i selv at foretage destruktionsarbejdet af kassabilia i stedet for som nu at måtte sende materialet ud af huset. Imidlertid ville problemet nok blive mindre i fremtiden, fordi udarbejdelsen af de nye journalsystemer indebar, at arkivvæsenet med tiden ville modtage færre kassabilia. Heroverfor replicerede Jens Holmgaard, at det nok var for optimistisk at regne med, at arkiverne i fremtiden ville blive fri for den rent fysiske side af kassationsproblemet. Iøvrigt betød de nye journalsystemer m. m. i den henseende jo også kun, at problemet flyttedes fra arkiverne over til embederne. Han mente, at det ville være mest betryggende, hvis embedernes kassationer blev varetaget af arkivvæsenet, og han ville derfor - i lighed med Carl Pedersen og Niels Petersen tidligere i diskussionen - tilslutte sig tanken om det ønskelige i at råde over et destruktionsanlæg i forbindelse med opførelsen af et nyt rigsarkiv. Hvad specielt de af rigsarkivaren

nævnte makuleringsmaskiner angik mente Frank Jørgensen, at der lå et problem i, at de forhåndenværende makuleringsmaskiner i Danmark ikke var i stand til at destruere papir i et tilstrækkelig hurtigt tempo, og at det makulerede papir i øjeblikket havde den mindre heldige egenskab at fylde mere efter destruktionsprocessen end før!

Intern kommunikation
af Anna Thestrup

Mit emne hedder intern kommunikation, og jeg har valgt at belyse transport mellem Rigsarkivet og et depot, tænkt placeret 30 km fra Slotsholmen, ved hjælp af nogle beregninger.

Hypotese angående ekspeditionstid; 1/2 times drift

	gennemsnit, minutter	ugunstig men fejlfri ekspedition; min.
1. Bestilling kontrolleres	10	15
2. Fjernskriver bestilling afgives	10	10
3. Levering til fremtagning i ventetid	5	10
4. Fremtagning i magasin	10	20
5. Bogføring af "udlån"	0	0
6. Ventetid til næste vogn	15	30
7. Pålæsning	0	0
8. Kørselstid; 30 km	40	45
9. Aflæsning	5	5
10. Levering til publikum	3	5
	<hr/>	<hr/>
	98	140
	= 1 time	= 2 timer
	og 38 min.	og 20 min.

Bilaget viser en beregning af ekspeditionstid for arkivalier til læsesal ved 1/2 times drift. De enkelte punkter er forsøgt kontrolleret, således fremtagning i magasin og kørselstid. Bilaget viser en gennemsnitlig ekspeditionstid på 1 time og 38 minutter og en ekspeditionstid for en ugunstig men fejlfri ekspedition på 2 timer og 20 minutter. For at undersøge, hvordan 1/2 times drift kan effektueres, er følgende bilag udarbejdet.

Minimal tid for transport m. m.; 1/2 times drift

chauffør	fra	køretid aflysning, pause	fra RA	tid	fra	tid	fra RA	tid	fra	depot
	depot				depot				depot	
A	9 ⁰⁰	40+5+5	9 ⁵⁰	40+5+5	10 ⁴⁰	40+5+5	11 ³⁰	40+5+30	12 ⁴⁵	
B	9 ³⁰	-	10 ²⁰	-	11 ¹⁰	-	12 ⁰⁰	-	13 ¹⁵	
C	10 ⁰⁰	-	10 ⁵⁰	-	11 ⁴⁰	-	12 ³⁰	-	13 ⁴⁵	
D	10 ³⁰	-	11 ²⁰	-	12 ¹⁰	-	13 ⁰⁰	-	14 ¹⁵	
E=A	11 ⁰⁰									

Dette viser den minimale køretid m. v. for transport af arkivalier mellem depot og Rigsarkivets læsesal. Det ses, at der kræves 4 chauffører for at klare formiddagens kørsel og en 5. ved frokosttid. Når dertil lægges ferie og sygdom, kræves 6 chauffører. Der skal 4 biler til at klare kørselen, desuden beregnes én som reserve, idet reparation, påfyldning etc. må tages i betragtning.

Da 1/2 times drift var målet, må resultatet blive følgende:

Kørselsskema; 1/2 times drift

chauffør	fra depot	fra RA	fra depot	fra RA	fra depot
A	9 ⁰⁰	10 ⁰⁰	11 ⁰⁰	12 ⁰⁰	13 ³⁰
B	9 ³⁰	10 ³⁰	12 ³⁰	12 ³⁰	14 ⁰⁰
C	10 ⁰⁰	11 ⁰⁰	12 ⁰⁰	13 ⁰⁰	14 ³⁰
D	10 ³⁰	11 ³⁰	12 ³⁰	13 ³⁰	15 ⁰⁰
A	11 ⁰⁰				

Udgifterne til denne transport ses af følgende bilag:

a Lønninger

6 chauffører	å	36.000.-	216.000.-	
1 arbejdsleder			40.000.-	
1 "modtager"			36.000.-	
2 1/2 "fjernskrivere"			90.000.-	382.000.-

b Biler

5 biler å 25.000.-:				
afskrivning	5 x	5.000.-	25.000.-	
vægtafgift	5 x	400.-	2.000.-	
forsikring; garage			0.-	
vedligeholdelse	5 x	1.200.-	6.000.-	
benzin (1,32 pr liter, 10 km pr liter)	4 x	6.930.-	27.700.-	60.700.-

c Fjernskriveranlæg

afskrivning af oprettelse			1.000.-	
abonnement	2 x	3.200.-	6.400.-	
- på udstyr			3.000.-	
skrivning (60 sek. = 28,8 øre, 8.100.- eksp. å 43 øre)			3.500.-	
rettelse af fejlinformation			0.-	
papir; farvebånd			1.500.-	<u>15.400.-</u>
				458.100.-

Tallene må ikke opfattes som absolutte tal, men en udgift i størrelsesordenen 1/2 million er realistisk.

Der er andre muligheder, f. eks. 1 times drift. Her vil de tilsvarende tal for gennemsnitlig og ugunstig ekspedition blive knap 2 timer og 2 timer og 50 minutter, mens udgifterne er beregnet til 340.000 kr. Med to ture daglig vil ekspeditionstiden komme op på henholdsvis 3 1/2 time og 5 timer og 50 minutter, mens udgifterne daler til 186.000 kr.

For at give et indtryk af omfanget af ekspeditioner til læsesal er i en kort

periode, 26/3 - 5/4, foretaget beregninger. Det viste sig, at folketællinger, lægdsruller og film udgjorde 68 %, resten 32 % af ekspeditionerne. I samme periode er beregnet omfanget, forstået som et primitivt udtryk for rumfang. Bind + pakker udgjorde gennemsnitligt 47 stk. pr. dag og maksimalt 80 stk., folketællinger og lægdsruller ikke medtaget, læg heller ikke. Disse arkivaliemængder kan transporteres i en almindelig varevogn. Kort og tegninger kan være vanskeligere, men ikke umulige at transportere.

Hvis man tænker sig en opdeling af arkivalier mellem hovedafdeling og depot foretaget efter alder, viser følgende bilag at arkivalier ældre end år 1600 har et ringe udlån, ialt 7 %. De kan altså lettest stå i depot. Til gengæld vil deres udflytning ikke hjælpe meget på pladsproblemet:

Arkivalier fordelt efter alder, udlån 15/3 - 31/3, folketællinger m. m. undtaget

	før år 1500	1501-1600	1601-1700	1701-1800	1801-1900	1901- teret	ialt
antal eks- peditioner	19	29	101	282	198	42	705
i procent	3	4	14	40	28	6	100

Hvis vi vender tilbage til de først nævnte beregninger, kan vi altså for ca. 1/2 million kr. levere arkivalier til brug på læsesal i løbet af 100 - 140 minutter, en utilfredsstillende service. Tallene vil naturligvis være de samme, når arkivarer skal benytte arkivalier i depot. Her er problemet stillet op i form af en række beregninger over tid, personale etc. De fleste med praktisk sans vil sikkert indse, at der kommer vanskeligheder ved realiseringen af dette program. Når man tænker på studerendes og andres famlende start ved benyttelse af arkivalier, vil man forstå, at dette aftegner en uholdbar situation. Man må også tænke på, at ikke alt kan belyses i tal, f. eks. en undersøgelse baseret på journaler og journalsager med henvisninger fra protokol til protokol. Resultatet vil i sådanne tilfælde blive, at publikum opgiver at benytte de pågældende arkivalier.

Min konklusion af dette bliver, at der hvor Rigsarkivet flytter sine arkivalier hen, må der også oprettes en læsesal.

Diskussion

Diskussionsdeltagerne var enige med Anna Thestrup i hendes konklusion. Man måtte, som Niels Petersen sagde, overhovedet undgå, at det udflyttede rigsarkiv kun blev et depot. Derimod syntes der at være nogen usikkerhed i forsamlingen over for spørgsmålet om, hvordan man rent praktisk skulle administrere de to læsesale under forudsætning af en udflytning fra Slotsholmen af de ældre arkivfonds. Grethe Ilsøe kunne nok glæde sig over, at depot-tanken var "endelig begravet", men mente, at det ville blive vanskeligt at "holde rene linier" mellem de to læsesale både i henseende til registraturer og personale. Ikke mindst de studerende ville skabe praktiske problemer, og hun var derfor stemt for at sige med Carl Pedersen tidligere i diskussionen at det var nødvendigt for at det hele kunne komme til at fungere tilfredsstillende at "folk må komme derhen, hvor tingene er" - ikke omvendt. Rigsarkivaren var derimod ikke glad for dette synspunkt, idet han mente, at arkivvæsenet måtte fastholde serviceforpligtelserne over for arkivbenytterne og ikke ved et nybyggeri spærre af for udlånsmulighederne, eller i det hele taget gøre det vanskeligere for folk at komme til at arbejde med sagerne. Hvad de praktiske problemer angik mente Sune Dalgård, at vanskelighederne ved at have to læsesale ikke ville være uoverstigelige. Efter hans mening ville det tværtimod styrke både arkivvæsenet og (historie)-forskningen, når der som her kom to forskningscentre i stedet for som hidtil ét. Derimod lå der i en tvedeling af Rigsarkivets funktionsområde et risikomoment ved transporten fra det ene sted til det andet; i betragtning af trafikintensiteten idag kunne man ikke udelukke faren for brandskader som følge af biluheld. Også Bjørn Fabricius fremdrog risikomomenterne ved transport mellem det kommende rigsarkivs forskellige afdelinger: Navnlig de gamle kort ville, deres tilstand taget i betragtning, ikke kunne holde til det. Man stod i virkeligheden over for et enormt konserveringsproblem hvad angik Rigsarkivets materiale, og det ville ikke blive mindre, hvis man tænkte sig arkivalierne i mere eller mindre fast rutefart mellem det ene og det andet sted. Over for rigsarkivarens bemærkninger til Carl Pedersen understregede denne, at han naturligvis var indforstået med, at folk, der arbejdede med en videnskabelig opgave, skulle kunne benytte det relevante materiale fra den ene af Rigsarkivets bygninger på læsesalen i den anden, og

at man ikke ville kunne komme uden om at måtte opretholde en daglig transportforbindelse mellem de to dele af Rigsarkivet. At der alligevel ville blive vanskeligheder nok for benytteren af rigsarkivmateriale blev stærkt fremhævet af Frank Jørgensen, der med udgangspunkt i bl.a. Udenrigsministeriets gamle journalsystem understregede, at visse arkivfonds i praksis var så indviklede at have med at gøre, at benytteren alligevel ville være tvunget til at opsoge arkivalierne på stedet, og at man altså måtte regne med fortsat at stå i den situation at skulle "slæbe de besøgende ud i magasinet og stå vagt ved dem, mens de foretager deres opslag i journalerne". Derimod ville administrationens nye, sagligt opbyggede journalsystemer betyde en afgørende lettelse for al fremtidig ekspedition i moderne arkivsager, og det ville også få betydning, når man tænkte sig den fremtidige drift af Rigsarkivet bygget op over to adskilte arkiver.

Sune Dalgård tog af nærværende og tidligere diskussioner på seminaret anledning til at fremsætte nogle kritiske betragtninger med hensyn til proceduren ved statsbyggeri. Han fandt, at der f.eks. i det konkrete tilfælde var behov for dybtgående analyser af de enkelte problemer eller problemkredse, som havde været fremme i debatten - bl.a. spørgsmålet om magasinbyggeri, ventilationssystemer, reoltyper og disses afhængighed af den bygningstype, man ville lægge sig fast på - og at der burde være en bevilling til forundersøgelser, således at en undersøgelseskomité kunne gå i dybden med disse spørgsmål. Nu følte han sig på grund af tidsfaktoren nærmest utryg over for problemerne, når man allerede i 1974 skulle være klar med et skitseprojekt. Rigsarkivaren udtalte, at han ville støtte Sune Dalgårds ønske om nedsættelse af et sådant udvalg, og at han agtede at afgive indstilling til ministeriet herom. Også for rigsarkivaren havde diskussionerne på seminaret været værdifulde; de havde bidraget til at kaste lys over problemerne.

V VÆRKSTEDER

Lokaler og udstyr til masserestauration
af Hans Peder Pedersen

Inden der gås over til det egentlige emne, nemlig lokaler og udstyr, må der trækkes linier op for et par begreber, der råder nogen uklarhed om. Idet jeg tager mit udgangspunkt i overskriften til mit indlæg, er det for det første, af hensyn til den videre diskussion, nødvendigt at pointere hvad massekonservering er ud fra en arkivkonservators opfattelse nemlig: at konservere arkivalisk materiale i stor målestok.

Den anden ting af betydning for stillingtagen til emnet er, at have en fornemmelse af hvilken prioritering, forskellige former for konservering i stor målestok, vil have i forhold til den historiske værdi af materialet. Først når det er klart, hvad der ligger i disse to ting, og der er taget bestik af mængde og størrelse af rækker forelagt til en sådan behandling, kan der tages højde for størrelsen af lokaler og personale, samt mængde og art af udstyr, der er påkrævet til løsning af opgaverne.

Det er mig ganske klart, at de største problemer ligger i de nyere og mere moderne papirer, især krigstidspapir og arkivalier fra den sidste del af det 19. århundrede. Lad os først kaste et blik på, hvad det egentlig vil sige at konservere i stor målestok: Et aktuelt eksempel: Vi arbejder i øjeblikket på et parti af svært beskadigede kirkebøger, skødeprotokoller m. m. fra Landsarkivet for Fyn, ialt 35 bd. . en sådan opgave må alene på grund af det forholdsvis store antal af svære skader betragtes som en konserveringsopgave i stor målestok. Idet vi først må opskære og tørrense, derefter bade hvert enkelt blad mindst to gange før selve restaureringen (denne tager alene ca. 20 min. pr. blad), og endelig presning og falsning før afgang til bogbinder. Nu er der måske nogle, der vil indskyde at vi sidder og laver finkonservering. Det gør vi også, men det er finkonservering i større målestok.

Så er vi ved det næste punkt, jeg trak frem for et øjeblik siden, nemlig prioriteringen af hvilke rækker der skal konserveres på denne måde, jeg ved ikke om vi nu kan blive enige om at konservering i større målestok er flere

ting og ikke kun maskinlaminering, som jeg vil komme tilbage til lidt senere. Lad os holde fast ved de traditionelle metoder et øjeblik endnu. Alle her tilstede ved, at der i vore arkiver ligger lange rækker af pakker med arkivalier af højeste historiske værdi, som er mere eller mindre utilgængelige på grund af svære skader forvoldt ved nedbrydning af organiske, og ikke mindst af mekaniske årsager. Det må derfor være ganske indlysende, at hvis historikerne vil gøre sig nogen som helst forhåbning om, at rækker som f.eks. München-samlingen o. lign. ikke yderligere skal forvitre, må de være med til at gøre noget radikalt.

Den traditionelle løsning er, at vi må have en meget stor stab af velkvalificerede konservator-assistenten, der kan leve op til de konserveringsmæssige krav som et sådant arbejde kræver. Til illustration heraf fremlægger jeg nogle blade af en protokol, som er konserveret så godt som det overhovedet kan gøres. Det repræsenterer mere end en dags arbejde for en enkelt person. Ikke noget ualmindeligt.

Jeg ved, at det er urealistisk selv 20 år frem i tiden at forestille sig en eller flere konserveringssale med 30-40 velkvalificerede medarbejdere, der sidder i ro og mag på traditionel vis og konserverer vore håndskrifter. Derfor er vi nødt til at revidere vor opfattelse om anvendelse af metoder til konservering af arkivalier af højere værdi.

Efter disse bemærkninger føler jeg mig bedre i stand til at komme frem med tanker jeg har gjort mig om lokaler og udstyr til konservering i stor målestok. De er ikke helt nye, idet jeg fastholder principperne i den løse skitæ, som jeg i oktober 1969 efter rigsarkivarens opfordring fik lavet. Jeg har ændret min opfattelse i nogle af de større detaljer, mit udgangspunkt er personalemæssigt "Konservatorbetænkningen" (nr. 525/1969). Siden den betænkning fremkom, er der sket en ændring, idet Hærens Arkiv ikke længere må betragtes som et selvstændigt arkiv. Det vil jo så sige, at Rigsarkivets konserveringssektion har fået et større arbejdsområde.

Ud fra disse betragtninger vil jeg foreslå, at Rigsarkivets Konserveringssektion ved en eventuel udflytning fra København opføres som pavillon med et etageareal på ca. 688 m².

inddelt som følger:

Lederkontor

Specialrum for segl - pergament- og anden finkonservering

Specialrum for rensning, vask, tørring og desinfektion m. m.
samt laboratorium

Konserveringssal til ti medarbejdere

Specialrum for laminering

Specialrum for kortkonservering

Materielrum

Konferencerum

Garderobes og toiletrum

samt Bogbinderi med mesterkontor og lager

Antallet af medarbejdere til disse funktioner bliver 25, der kan øges med yderligere 5, således

- 1 Chefkonservator
- 4 Specialkonservatorer
- 3 Specialkonservator-assistenten
- 10 Konservatorassistenter
- 1 Bogbindermester (konservator)
- 5 Bogbindere
- 1 Bogbinderske

eventuelt 5 elever (den før omtalte øgning af staben).

I et sådant konserveringscenter skal det væsentlige være masserestaurering. Alle funktioner opbygges så man enten kan udføre finkonservering eller deltage i masseproduktion, der bl. a. fremmes ved transportable tørrereoler, tilstrækkeligt med arbejdsrum, alle arbejdspladser opført som standardunit med: vask - lysbord - arbejdsbord m/ skuffer og hylder, samt presse til hver medarbejder.

På denne måde kan alle f. eks. deltage i "fodring" af de tre lamineringsmaskiner, som tænkes anbragt således:

2 mindre maskiner i et specialrum

1 større i kortrestaureringsrummet.

Endvidere er det af hensyn til personalets trivsel ønskeligt, at der er velgennemtænkte afslapningsrum, garderober og toiletforhold.

Det er mit håb, at en udflytning vil finde sted både af hensyn til det ar-

kivalske materiale og ikke mindst af hensyn til personalet.

Lokaler og udstyr til finkonservering af Arne Møller Pedersen

Man taler om masserestaurering og finrestaurering. Nogle ville tro, at masse-restaurering udelukkende er maskinrestaurering, men det er ikke tilfældet. Masserestaurering kan også være finrestaurering, blot i større målestok, det er jo faktisk, hvad vi laver i dag.

Når Rigsarkivet enten ved nybygning eller ved ombygning af bestående lokaler får anskaffet en eller flere lamineringsmaskiner, har man der både den maskinelle og den manuelle masserestaurering. Tilbage bliver der så finrestaureringen eller rettere enkeltstyks restaureringen, som hvert landsarkiv selv skulle kunne klare, når alle arkiverne har fået selvstændige værksteder.

I "Konservator - betænkningen" foreslår man, at der ved hvert landsarkiv skal være mindst én konservator plus to eller tre teknikere. Skal man følge dette, skal der ved hvert arkiv være et konserveringsværksted. I forbindelse hermed er det vel naturligt, at der også oprettes et bogbinderværksted, som kan tage sig af indbindingen af de restaurerede og konserverede arkivalier.

Ved nybygninger af arkiver skal man tage højde for disse ting og sørge for lokaler til begge dele. Gør man ikke det, vil det uden tvivl senere vise sig, at der er behov for værkstederne, og man kommer til at klare sig med nødløsninger, som aldrig er videre tilfredsstillende eller rationelle. Har man lokaler til begge værksteder, gør det jo ikke noget, man ikke får fuld bemanning med det samme. Tingene skal have tid til at gro, et godt konserveringsteam får man ikke fra den ene dag til den anden.

Jeg vil mene, det for landsarkiverne vil være en fordel at få en konservator, der har en bogbinderuddannelse bag sig suppleret med kurser i papir-, kort- og bogbindsrestaurering. Da man erfaringsmæssig ved, at der er mange andre opgaver, arkivet skal have klaret på bogbinderiet, kan man diskutere, om indbinding af biblioteksbind og registraturer ikke burde centraliseres.

I tilfælde som Åbenrå, hvor der desværre ikke er afsat specielt lokale til konserveringsafdeling, hvilket man nok senere vil fortryde, må man sørge for, at

bogbinderiet er udstyret med de faciliteter, der kræves for at løse konserveringsmæssige opgaver. Her tænker jeg særlig på rensning, desinficering og afsyring af arkivalierne. Det koster forholdsmæssig lidt at indrette afsyringsanlæg; man vil for ca. 1500.- kr. kunne få et anlæg, der fuldt ud dækker rimelige krav. Men det kræver plads, specielt til tørring af arkivalierne efter badene.

Vi har fået en henvendelse fra kgl. bygningsinspektør Jørgen Stærmose i Odense om at være behjælpelig med indretning af et bogbinderi i nybygningen i Åbenrå. Jeg prøvede at indrette et bogbinderi i det berammede lokale og mente at have fået et funktionsdygtigt værksted ud af det, som også ville kunne klare førnævnte konserveringsopgaver. Desværre har jeg senere erfaret, der i ca. det halve af lokalet kun er en lofthøjde på 2,22 m. Ifølge Arbejdsministeriets regulativ af 11. februar 1966 er det påbudt, at arbejdsrum skal have en lofthøjde på mindst 2,50 m.; jeg vil derfor foreslå, man eventuelt bytter om på sorteringsrummet og lokalet, man havde tænkt sig at anvende til bogbinderiet. Det vil være direkte sundhedsfarligt at arbejde med kemikalier i et sådant lokale, og luftfugtigheden ville blive meget høj ved tørring af arkivalierne efter badene, da man ikke kan forny luften hurtigt nok.

For så vidt har vi problemerne inde på livet på det sjællandske landsarkiv, idet vi foretager desinficering, vaskning og stabilisering af arkivalierne i kortrestaureringsafdelingen; her foregår også papirrestaureringen, hvorved er beskæftiget 5 medarbejdere. Personalet klager meget over luften på afdelingen: Vi arbejder meget med kemikalier og alkohol, tillige er luftfugtigheden til tider meget høj, da der forekommer stor fordampning, når vi tørrer arkivalier, der har været i forskellige bade. Vi håber at kunne fjerne dette ubehag fra afdelingen ved at få bevilling til at indrette den nedlagte kustodeboligs køkken til "vådt rum". Køkkenet er meget velegnet til formålet, her er både koldt og varmt vand samt trefaset strøm, desuden masser af muligheder for udluftning. Det ville kunne lade sig gøre for en rimelig pris (ca. 12-14.000 kr.). Vi ville få en meget fin arbejdsplads til disse opgaver og - hvad der er ikke mindre væsentligt - få fjernet de farlige luftarter fra restaureringsværkstedet.

Kortrestaurering: Jeg skal ganske kort berøre dette emne. Der kræves store rum til dette arbejde, derfor er det nok klogt at centralisere kortrestaureringen.

På Landsarkivet for Sjælland har vi et lokale på 85 m², vi kan opnå en ret stor arbejdsflade ved at stille vore tre store borde sammen, hvert bord måler

2,50 x 1,50 m. Bordene er beklædt med linoleum, men med vore erfaringer ville en laminatplade være at foretrække. Specielt med den teknik vi nu anvender. Ligeledes har vi et antal løse finerplader 1,00 x 0,75 m.; de er vældig praktiske til mindre kort, da kortet efter restaureringen skal tørre op til flere døgn på bordet eller på pladerne, der kan stilles væk til tørring, og man således har bordet frit til at arbejde videre på. Vi påtænker anskaffelse af acrylplader i stedet for finerpladerne, da emmerne lettere efter tørring vil slippe acrylpladerne end finerpladerne. Jeg skal ikke komme ind på teknikken, men det er sikkert ikke ubekendt, at vi ved store formater gennemskærer disse, og samler dem igen med lærredsfalse, for at vi kan få plads til kortene i vore kortskabe. Ikke alle bryder sig om denne metode, heller ikke jeg er glad for den, men er alternativet de andre opbevaringsformer man har på arkiverne her i landet, er det denne løsning, der yder kortene den største beskyttelse.

Jeg vil til slut kraftigt advare mod at presse værkstederne ned til et minimum, meget hellere må man have mulighed for at kunne tage yderligere bemanning. Der er ingen tvivl om, at der senere dukker opgaver op, og muligvis andre metoder, der kræver mere plads, og man får da disse uheldige løsninger med værksteder forskellige steder i bygningen. Det er personale-mæssigt uheldigt og det går ud over kommunikationen i afdelingen. Ligeledes går der en masse tid med transport mellem afdelingerne.

Diskussion

P. K. Iversen: Det nye landsarkiv i Åbenrå bliver ikke stort, men skulle dog få mulighed for både desinficering og afsyring. Møller Pedersens oplysning om, at loftshøjden i en del af bogbinderi/konserveringslokalet kun bliver 2,22 m kan ikke være rigtig: Vi har jo været i stadig kontakt med byggemyndighederne og de kræver min. 2,50 m loftshøjde. Arne Møller Pedersen fastholdt sin udtalelse. Michael Hertz tog til orde for, at arkivvæsenet undersøgte behovet for konservering; først derefter kan konserveringsopgaverne prioriteres. Bjørn Fabricius mente, at vi aldrig

kunne gøre for meget for konserveringen af arkivalier. Han fandt H. P. Pedersens plan realistisk, men skulle det ske, at kapaciteten en tid ikke blev udnyttet, kunne vi betjene andre statsinstitutioner. Harald Jørgensen fandt det vanskeligt at beregne konserveringsbehovet - "det er uendeligt"- men mente, at det ikke kunne sættes for højt. Rigsarkivaren var enig heri, nævnte at der allerede var behov for konservering af så nyt materiale som det, Jørgen Hæstrup indsamlede efter 1945. Arkivvæsenet har hidtil forsømt konserveringsopgaverne og H. P. Pedersens plan var "ikke på nogen måde extravagant". Arne Møller Pedersen ønskede, at "Konservatorbetænkningen" blev erindret ved projekteringen af nye arkiver og rigsarkivaren svarede, at arkivvæsenet havde været repræsenteret i udvalget og gik ind for betænkningen. Vi ønsker, at hvert nyt arkiv får både bogbinderi og konserveringsværksted. Sune Dalgaard argumenterede for koordinering af afdelingernes materielle arkivpleje og konserveringsværkstedets arbejde og advarede mod "overkonservering". Holmgaard støttede Hertz' ønske om en analyse af konserveringsbehovet og fandt, at H. P. Pedersens plan var for beskeden.

Frank Jørgensen efterlyste en kassationspolitik, idet man ellers risikerede dels tilfældige konserveringer, dels uenighed mellem afdelingerne om opgavernes prioritering. Ønsket om en kassationspolitik vandt tilslutning i de følgende indlæg. Grethe Ilsøe beklagede, at arkivarerne vidste for lidt om konservering. Hvad der ikke kan konserveres idag, har vi undertiden kasseret, men måske kunne vi have magtet opgaven nogle år senere?

I sine afsluttende bemærkninger udtalte Arne Møller Pedersen, at arkivernes bogbinderier måske burde ophøre med at indbinde uendelige rækker af biblioteksbind i ofte uholdbart materiale, blot fordi rækken for mange årtier siden fik en given indbinding. Samme publikation burde have samme bind i de forskellige arkiver.

Rigsarkivets fotoatelier [Den foreliggende tekst er betydeligt længere og me-]
af Jørgen Nielsen [re detaljeret end det på seminaret fremførte indlæg.]

Den opgave i 1971 at skulle skrive om fremtidens ideelle fotoafdeling må vel

siges at være endog særdeles vanskelig. Med henblik på fotoafdelingen i det nye "Rigsarkiv", som vel sagtens ikke kan stå klar førend i 1980, må det siges, at det i dag er umuligt at fantasere sig til, hvilket apparatur der til den tid vil være ideelt og "up to date".

Udviklingen af foto/reprografiske apparater, film, kemikalier, papir og udstyr har gjort, at der selv blandt de største fabrikanter af sådant reprod-styr hersker stor tvivl om hvorvidt de normale fem-seks udstillinger pr. år er tilstrækkelige til at informere om de gigantiske fremskridt der måned for måned gøres indenfor fotoindustrien; ikke mindst på grund af den kraftigt om-sig-gribende audiovisuelle tilknytning til fotoindustrien i forbindelse med tape-recording og indkodning for hurtig information på magnet-tape.

Populært kan man definere reprografi som den teknik der anvendes ved fremstilling, opbevaring, kopiering og registrering samt søgning og hurtig til-gængelig information af den ønskede - eller de ønskede - dokumenter eller sa-ger man ønsker at anvende. F. eks. 1/10 sec. ved kodning af sagerne på mag-netspor af den allerede eksisterende 35 mm. upeforerede negativ- eller po-sitivfilm. Denne tid er afhængig af hvilket magnetsystem man anvender, samt under hvilken form man ønsker den elektroniske billedgengivelse over EDB be-handling.

Som et kuriosum kan nævnes, at man i Frankfurt am Main med et ind-byggertal på ca. 800.000 har samtlige telefonabonnenter - ca. 500.000 - regi-streret og indfotograferet samt EDB-kodet, således at fire damer på det lo-kale "nummerkontor" på mindre end 10 sec. er i stand til at oplyse den fo-respørgende om et hvilket som helst telefonnummer; idet det ønskede telefon-nummer fremkommer på en billedskærm ad elektronisk vej. Telefonistinden kan altså således omgående meddele det ønskede nummer med et minimum af arbejde og tid. Hun søger pr. et tastatur til en intern EDB terminal som om-gående svarer. Hvad et EDB anlæg er værd kommer jo an på hvorledes man programmerer dette anlæg og om man forstår at udnytte de talløse mulighe-der, som denne elektroniske tidsalder har givet menneskeheden.

På godt og ondt!

Rent teknisk plejer man at henføre reprografien til det gammelkendte system med emulsioner til dels bestående af mikroskopisk små fine sølvkorn der er følsomme for påvirkning af lys; efter belysningen består denne emul-sion af et latent billede som fremkaldes på ordinær vis. Man anvender også

andre former for lyskopiering: Elektrokopiering, termokopiering, faksimileoverføring samt stencil - ,alco- og lithoduplikering ad fotografisk vej.

Reprografiske metoder anvendes i dag indenfor alle grene af vort daglige liv og færden, indenfor alle former for information og oplysning, sikkerhedsetablering og fotografering af de millionalt af nye og "gamle" dokumenter som dagligt frembringes eller som allerede findes opbevarede i arkiver verden over og ikke mindst indenfor erhvervslivet.

Ved indgående undersøgelser og samtaler indenfor de sidste par måneder med råfilmproducenter har jeg fået klarlagt, at disse store foretagender satser på fortsat at fremstille ca. 90 % af deres råfilmproduktion som 35 mm. uperforeret eller perforeret film. Altså film af den konventionelle type som så naturligvis f. eks. kan monteres i hulkort enkeltvis. Disse hulkort kan kodes efter et forudarbejdet registratursystem og de kan på denne måde meget hurtigt fremfindes indenfor den bestemte gruppe og anvendes i læseapparater eller opkopieres på papir som et positiv efter den fotografiske metode eller efter elektro- eller termofaxmetoden.

Dette system må vel siges - i dag - at være det billigste at anvende. Man bør vel også tage i betragtning, at der allerede verden over og ikke mindst i arkiver forefindes milliarder af meter af 35 mm. film - mikrofilm som gennem de ca. sidste 50 år er fotograferede med henblik på fremtiden.

Enkelte steder i verden - vel navnlig i Frankrig, og sikkert mest indenfor biblioteksvæsenet - anvendes de såkaldte "Mikrofiche". En større udbredelse og anvendelse af disse vil vel næppe kunne tænkes efter producenterne formening.

Mikrofilmkameraer af højeste kvalitet kombineret med COM tekniken - Computer Output Microfilming - har været i praktisk anvendelse på markedet i ca. 1 år. Det er et system udviklet af kodak for håndtering og opbevaring samt gengivelse af den information som "gemmes" i magnetbåndenes erindring. Gennem mikrofilming på 35 mm. magnetbånd i stedet for via datamaternes skrivere er mulighederne for opbevaring ad elektronisk vej kommet os et godt stykke nærmere. Magnetbåndregistrering og gengivelse af en enorm mængde information på et minimum af plads er blevet lettere.

COM- 90 er beregnet til at kunne kobles direkte til en magnetbåndterminal. Gennem denne gengives informationerne direkte til et katodestrålerør hvor man - dersom ønskes - affotograferer oplysningerne på 35 mm. film til videre forarbejdning - altså til de gennem mere end 50 år kendte

fotografiske forstørrelser på fotopapir.

Dataoverføringen sker med ca. 90.000 tegn pr. sec., hvilket svarer til ca. 300-500 A 4- sider af normalt læstbar information i minuttet.

Med COM- 90 mikrofilmudstyr er det muligt at reducere papirmængden, at reducere omkostningerne, og bedre at udnytte de aktuelle ønskede oplysninger på et minimum af tid. På et øjeblik får man via registratur og tastatur den ønskede oplysning på et konventionelt læseapparats billedskærm - "oversat" elektronisk til et letlæseligt dokument. Mikrofilmen kan i forbindelse med fotograferingen kodes på forskellig vis for automatisk søgning i forbindelse med de allerede eksisterende EDB søgersystemer. Kopiering og distribution af datainformation lettes altså ganske betydeligt, idet selve informationen - dokumentet - er optaget og opbevaret som en negativ 35 mm. mikrofilm. Enkelte passager kan meget let og enkelt med EDB kodning kopieres billigt så mange gange man måtte ønske det - enten på magnetbånd eller som en negativ eller positiv 35 mm. mikrofilm.

Et andet og meget spændende lovende nyt system er det såkaldte bærefrekvensfotografi. Det går i ganske korte træk ud på, at man anvender et optisk bøjningsgitter hvorefter man fotograferer - på 35 mm. film - indenfor det samme lille område - 1. kvadratmillimeter - i op til ti "lag". Ca. 60 A 2 sider kan fotograferes og opbevares på et sådant lille punkt, og man kan derefter "flytte" til næste lille punkt på 35 mm. filmen, hvor den samme procedure gentager sig. Man kan altså populært sige, at man ændrer brændpunktet. Ca. 3000 tegn eller bogstaver kan altså opbevares på 1 kvadratmillimeter! !. Systemet som er udviklet af NCR (National Cash Register i U.S.A.) er uhyggelig dyrt at anvende. Bærefrekvenstekniken kræver ingen større udrustning for fotografering hvorimod læseapparatet samt den elektroniske side for søgning og ikke mindst for kodningen er kostbart. Med bærefrekvensfotograferingen kan man altså affotografere flere bogsider eller dokumenter på samme punkt på negativet, man forandrer blot afbøjningsgitterets strålegang for hvert fuldt udnyttet punkt og i mellem hver optagelse på de forskellige punkter enten ved at dreje gitteret til en anden vinkel eller ved at udskifte til et andet gitter der gengiver resp. optager med en anden frekvens - populært sagt en slags polarisationsfotografering ved hjælp af normalt synligt lys. For det blotte øje - i et forstørrelsesapparat - ser disse optagelser ud som et fuldstændigt virvar på den fremkaldte 35 mm. film.

Men ved at afblænde mellem hver optagelse/gengivelse - optisk eller elektronisk - spærrer man altså for de andre. Optagelse nr. 2 kommer til syne, uden at optagelse nr. 1 er læsbar - altså billederne separeres. En interessant og nyttig effekt kan tillige opnås, idet man kan vende negativ til positiv og vice versa i et læseapparat eller under en kopiering. Det er altså på denne måde lykkedes at få en flerkanalsteknik, der er absolut tilfredsstillende - vi så udstyret i Frankfurt am Main sidste år på reproudstillingen - man øger såvel filmmaterialets som informationsmaterialets kvantitet. Alt kan jo blive til det bedre, og vi véd, at man arbejder intensivt på at løse enkelte tekniske problemer, f. eks. er det hensigten, at man også skal kunne optage/gengive i farver. Hver farve i de synlige spektre har jo sin egen frekvens.

Mulighederne er så afgjort legio. Ingen kan f. eks. vide, hvad år 1972 vil kunne tilbyde os af nye apparater og dermed også lettelser i det daglige arbejde for en fotograf/EDB programmør m.v. Udviklingen kræver, at en fotograf i dag må være "minded" for en enorm udvikling ved arkiv og institutionsarbejdet - samt interesseret og yderligere have evnen til at absorbere til alle sider. Nyt vil der ustandseligt komme til os - en naturlig følge af en udvikling, som er i rivende fart allerede nu. Som før nævnt skal vi følge med udviklingen og holde os konstant orienterede til alle sider og samtidig ikke glemme, at vi er fotografer.

Kort vil jeg mene, at 35 mm. film og/eller magnet-tape er kommet for at blive ikke mindst som før nævnt i dette indlæg af hensyn til de kolossale mængder af 35 mm. mikrofilm, som allerede er optaget med fremtiden for øje, selvfølgelig med de indlysende modifikationer og naturlige forbedringer, som er den naturlige konsekvens af en moderne teknologi.

Jeg tænker her blandt andet på en langt bedre optagelsesoptik med en opløsningssevne, som pr. d.d. er 5-600 linier pr. millimeter sammenholdt med den meget forbedrede 35 mm. film, som er i stand til at opløse disse 5-600 linier. For eksempel Zeiss S Planar.

Der kunne naturligvis sagtens skrives meget mere om den avancerede teknik på mikrofilmsiden, som i dag er en realitet, men jeg føler mig endog meget stærkt overbevist om, at "i morgen" vil bringe os noget endnu bedre for mikrofilm. Jeg vil derfor ansé det for fornuftigt og jordbundet at afvente og se tiden an, inden vi tager stilling til, hvad vi skal satse på at arbejde med i det ny "Rigsarkiv".

Den traditionelle fotografering vil efter min opfattelse fortsat være - som den har været gennem godt 100 år - hovedhjørnesteinen i ethvert fotografisk atelier med de naturlige forbedringer, som hver dag naturligt bringer.

Et vel udstyret atelier bør kunne løse enhver fotografisk opgave. Jeg tænker her naturligvis på tidssvarende apparater. En fotoafdeling bør have mulighed for ved hjælp af spejlreflekskameraer at kunne foretage optagelser såvel i sort/hvidt som i farver - negativ og positiv - i formaterne 35 mm, 6 x 6 cm samt 9 x 12 cm (4" x 5"). Endvidere er et Polaroid Camera ønskeligt 4" x 5" - alt med det nødvendige tilbehør såsom filtre, mellemringe, lysmålere, ekstra søgere, ekstra optik til diverse apparater etc. Ligeledes vil et røntgenudstyr (200 kw) være ønskeligt. Forstørrelsesapparater med optik med ekstrem opløsningsevne må være en selvfølge - ligesom automatiske fremkaldersystemer må indgå som et naturligt led ikke mindst for at kunne rationalisere arbejdsgangen i den stigende mængde af manuelt arbejde, som givet vil komme i fremtiden, og for at kunne betjene kunderne hurtigt og bedst muligt. Endvidere vil det være ønskeligt, dersom vi får faciliteter således, at vi kan udføre infrarødt, ultraviolet samt flurocensfotografi på en tidssvarende facon.

Der har flere gange været talt om glasplader til fotografiske opgaver - det hører fortiden til, tænk på arkiveringsproblemet - en glasplade er ca. 2 mm tyk! I dag anvendes meget tynde planfilm - ca. 0,2 mm.

Spørgsmålet over eller under jorden: Da en fotograf stort set opholder sig i henholdsvis mørke, mørkerødt lys eller i bedste fald i kunstigt lys, kan det sådan set være ligegyldigt, hvor en fotoafdeling placeres - over eller under jorden. En fotograf er "trænet" i at kunne trives under alle forhold, selv om det naturligvis vil have sine fordele at kunne se dagens lys!

Vi vil anslå, at 250 kvadratmeter vil række for vor fotoafdeling et godt stykke ud i fremtiden - men som bekendt er det særdeles svært at spå!

Særligt om fremtiden!

Jeg tror, at dersom vi får en "kasse" i denne størrelsesorden med muligheder for nemt at kunne flytte rummene - en væg kan jo nu flyttes på én dag - er vi i fotoafdelingen dækket ind. Endelig må der også tænkes på loftshøjden af hensyn til mikrofilmapparaterne. Den nødvendige højde er min. 3,80 m. Plads-spørgsmålet må vel imidlertid afgøres af rigsarkivaren, arkitekterne og sidst men ikke mindst af de til den tid siddende bevilligende myndigheder?

Diskussion [Der erindres om, at diskussionen drejede sig om den korte ver-]
[sion af Jørgen Nielsens indlæg, ikke om den ovenfor trykte tekst.]

Carl Pedersen talte for en øget sikkerhedsfotografering og fik fastslået, at det var ønskeligt, at fotoatelierets betjent opholdt sig umiddelbart ved atelieret. Foreslog, at alle Rigsarkivets værksteder samledes i én fløj eller én bygning. Michael Hertz pegede på, at det var vigtigt, at publikum havde let adgang til personalet i atelier og konserveringsværksted.

Sune Dalgård argumenterede for fleksible værksteder, fordi behovet er så svært at konstatere. En del besøgende ønsker selv at fotografere og bør have adgang hertil. Editionsphotografering er i stærk vækst og tilgodeses måske bedst af kildeskriftselskaberne. En del apparater er så dyre og benyttes så lidt, at det må overvejes at anskaffe dem i fællesskab med beslægtede institutioner. Bjørn Fabricius pegede på de farer, arkivalierne udsættes for ved udlån til fotografer uden for arkiverne. Vore atelierer må udstyres, så de kan klare fotografering af store formater, fotografering i farver m.v. Endelig fandt han det beklageligt, at de besøgende skal udfylde et A 4-ark i tre eksemplarer, når de rekvirerer et fotografi.

Aa. Rasch ønskede en fordobling af atelierets kapacitet, så det kan klare flere sikkerhedsfilm, selv kan kopiere film og ikke skal være nødsaget til at afgive specielle opgaver til private fotografer. Rigsarkivaren var enig med Fabricius og Rasch. Med hensyn til sikkerhedsfotograferingen har arkivvæsenet en politik og målene skal nu flyttes længere frem. Det er rigtigt, at publikum har mange blanketter at udfylde, men sådan kræver Revisionsdepartementet det. "Mikrofiche" har en stor fremtid for sig i arkivvæsenet, "reader printers" sandsynligvis ligeledes; modellen på Landsarkivet for Sjælland er utilfredsstillende, men vi følger markedet nøje.

Grethe Ilsøe ønskede en behovsanalyse, førend atelieret udvidedes, og pegede på, at det kunne blive nødvendigt at vælge mellem de besøgendes og arkivernes ønsker om fotografering.

VI LÆSESAL

Læsesalsproblemer

af Anne Riising

Læsesalen er centrum for arkivernes publikumsservice, og ved indretningen af den må man derfor nøje overveje, hvilken service man kan og vil yde offentligheden. Det er naturligvis også i høj grad et spørgsmål om at have arbejdskraft nok, men ved planlægning af bygninger må man stille efter det ideelle antal lokaler og så håbe på, at man siden hen kan få det fornødne personale til at bruge dem.

Den ideelle læsesalsservice kræver imidlertid mere end ét rum, ligegyldigt hvor stort eller hvor godt indrettet det er. Kernen i læsesalsarrangementet bør være et registraturværelse, som skal være stort og rigeligt forsynet med bordplads, så at gæsterne har god plads til at bruge registraturerne, som alle skal befinde sig der og ikke må fjernes derfra. I registraturværelset finder man også den vagthavende læsesalsinspektør, som skal have et intimt kendskab til alle hjælpemidlerne og kunne vejlede nye gæster i brugen af registraturer, udfyldning af blanketter m.v. Man kan dog ikke med rimelighed forlange, at en enkelt person skal have et perfekt kendskab til alt, hvad arkivet rummer, og der må derfor være et tilkaldesystem, så at særlige forespørgsler henvises til den arkivar, som ved mest derom. Det vil derfor være praktisk, at der ved siden af registraturværelset er et konsultationsrum, hvor den tilkaldte arkivar kan tale med gæsterne. Det vil næppe være så praktisk, at arkivaren tager den pågældende gæst med hen til sit eget kontor, for dels vil der antagelig være brug for registraturerne, dels kan kontorerne meget vel ligge langt fra læsesalen. Når vejledning og besvarelse af forespørgsler varetages af læsesalsinspektøren i registraturværelset, kan man på læsesal A regne med at have fuldkommen ro og arbejdsfred, hvilket det vist skorter en hel del på adskillige steder. Og der behøver ikke være andet personale dér end en vagthavende "pladshund", f. eks. en folkepensionist, som ikke skal gøre andet end modtage bestillingssedler, udlevere arkivalier og holde øje med, at ingen gæster tager arkivalierne med hjem.

Foruden den absolut tavse læsesal A bør der imidlertid være en læsesal B, hvor der er temmelig meget støj, dvs. hvor gæster kan anvende skrive- og regnemaskiner. Der kan tillige findes læseapparater med microfiche til selvbetjening og tillige et xerox- eller Dennison-apparat ligeledes til selvbetjening. Disse apparater er ret larmende, men selvbetjeningen vil i høj grad lette det tunge og besværlige system med udfyldning af bestillingsblanketter, bogføring af de mange små beløb og lignende. Endelig kan der i den ene ende af læsesal B foregå undervisning og anden form for samtale. Når der f.eks. løber et kursus i slægtshistorie og dets deltagere kommer som nye læsesalsgæster, hænder det ofte, at kursuslederen går rundt på læsesalen og vejleder dem. Det kan man dårligt forbyde, og det sparer vitterligt også personalet for en del arbejde, men det kan meget let genere andre gæster. Noget lignende gælder specialeseminarer som gennemføres på grundlag af arkivalier. Det kan være praktisk, at en universitetslærer kan holde nogle timer på arkivet, men under alle omstændigheder vil studerende der arbejder med de samme eller nært beslægtede arkivalier have behov for at kunne tale sammen om arbejdet.

Hvis læsesal B indrettes og isoleres som et kontorlandskab, skulle det være muligt at holde støjen nede på et ret lavt niveau, og erfaringsmæssigt generes man ikke så meget af andres støj, når man selv producerer støj! Også gæsterne på læsesal B skal rette deres forespørgsler til læsesalsinspektøren på registraturværelset, så der behøves blot en vagt til at modtage bestillinger og vejlede i brugen af kopieringsapparaterne.

Fremdeles bør der findes specielle forskerrum, som gerne må ligge ved læsesalen, men dog ikke behøver at gøre det. De bør forbeholdes sådanne, som i en periode på ca. 1/2 år har brug for dagligt at arbejde med mange arkivalier. Der behøves ingen vagt over dem, men der skal nok føres kontrol med, at disse privilegerede pladser også bliver udnyttet og ikke blot anvendt som depoter. Til fuld udnyttelse vil rum til 4-6 personer nok være mest rationelle. Håndbiblioteket kan for en del anbringes langs væggene i læsesalene, og resten kan med fordel stå åbent tilgængeligt i et rum der eventuelt er mellemlid mellem læsesal A og læsesal B.

I direkte tilknytning til en af læsesalene bør der indrettes et kortrum, hvor kort og tegninger i store formater kan ophænges, så de kan anvendes på stedet og aldrig behøver at transporteres, foldes, rulles eller på anden måde udsættes for hård behandling.

For at sikre arbejdsro på læsesalene bør der lige uden for dem være

et lokale, hvor gæsterne kan føre private samtaler, ryge osv., og det vil være hensigtsmæssigt at følge Det kgl. Biblioteks eksempel og anvende en sådan vestibule som udstillingslokale. Det vil indebære den store fordel, at udstillingen bliver set af de fleste gæster, og hvis det skønnes nødvendigt at udstillingen skal overvåges, kan dette gøres af en garderobedame eller eventuelt af den der passer omstillingsbordet og informationslugen.

Hele læsesalsarrangementet skulle gerne placeres sådan, at de mest benyttede sager står nærmest, og de reserverede arkivalier kun skal transporteres den kortest mulige afstand. Det ville være bedst, om reserverede sager kunne forblive på læsesalen.

Det er for øjeblikket helt uberegneligt, hvor store læsesale der vil vise sig behov for, hvis interessen for slægts- og lokalhistorie vokser i samme tempo, som den har gjort i de sidste år. Dertil kommer, at landsarkivet i Odense har et universitet at betjene, og hvis blot nogle få procent af de studerende der har historie eller samfundsvidenskab som hovedfag, skal bruge arkivalier, vil de alene kunne lægge beslag på en hel læsesal. Ved det kommende byggeri bør læsesalene i hvert fald have en kapacitet på 60 pladser med mulighed for udvidelse til mindst 100. Under alle omstændigheder må man ved indretningen af nye arkivbygninger drage omsorg for, at de lokaler som omgiver læsesalsarrangementet, uden store ombygninger kan inddrages til læsesal.

Andre læsesalsproblemer

af Bjørn Fabricius

Overarkivar Vagn Dybdahl har på et tidligere seminar (II, Snoghøj, oktober 67) slået stærkt til lyd for at arkiverne kun måtte benyttes til formålet "publicering af historisk videnskab eller oplysning. Det kan ikke være arkivernes opgave at modtage besøgende, der blot for egen fornøjelses skyld vil samle stamtaflestof, skrive skøder af m. m.". Denne ide blev stærkt afvist af de tilstedeværende arkivarer, og også jeg mener, at det er helt forkert med denne indskrænkning.

Ved indretning af læsesale må der imidlertid tages hensyn til de retnings-

linier, man fremefter ønsker fulgt, og skal arkiverne arbejde som videnskabelige instituter, hvilket nogle mener, så må visse forandringer i hvert fald gøres fra de nuværende forhold, idet Rigsarkivets læsesal idag er helt utidsvarende.

Almindeligheder som pladsantal, størrelse, loftshøjde, lys, friskluftssystemer, støj, transit og siddepladsernes indretning havde jeg ikke troet, det var nødvendigt at behandle, men de foregående diskussioner har vist, at det er nødvendigt, selvom det ikke kan blive i aften. Selv anerkendte arkitekter forsynder sig groft i den slags elementære ting, og ombygningen af Rigsarkivets læsesal for nogle år siden var meget dårligt gennemtænkt. I stedet for de gamle skrå pulte (som ikke var kønne, men tegnet af deres tids "dygtige" arkitekter) fik vi flade borde, hvor man har vanskeligt ved at læse de øverste linier i større protokoller uden at stable andre bind under overkanten. Bordlamperne er helt idiotiske, falder hele tiden ned og mangler selvstændige afbrydere, så nye besøgende ikke kan finde, hvor de skal tændes; loftsbelysningen er ucharmerende, reolerne direkte ødelæggende for bøgerne.

I et kommende rigsarkiv bør den besøgende først møde gode og betryggende garderobeforhold, dernæst ved indgangen til læsesalen en virkelig kyndig vejleder i registraturværelset, hvorfra han kommer ind i læsesalen og afgiver sin bestilling. Læsesalen bør på praktisk måde være omgivet af de nødvendige faciliteter, bibliotek, forskerrum, hvor bl. a. studentergrupper kan have fælles materiale liggende reserveret (vi har i de senere år sporet en stigende interesse for Udenrigsministeriets sager, hvori lærerne giver gruppeopgaver, så de samme pakker samtidig skal bruges af adskillige studenter og kontrollen derved vanskeliggøres), filmsværelser, samtaleværelser, EDB-programmeringsrum o. s. v. Det er klart, at man ikke kan klare alle disse ekstralokaler umiddelbart omkring en læsesal, men må bygge i flere etager. Personeelevatore kan jo nemt skaffe kontakt i vertikal retning.

Det vil således være naturligt at indrette en særlig læsesal for genealoger og personer, der søger oplysninger til egen slægtstavle.

At vor store samling af kort og tegninger kræver særlige hensyn er indlysende, og det vil derfor være rigtigst at indrette en særlig sal i umiddelbar forbindelse med det eller de magasinrum, hvori disse samlinger opbevares. En transport gennem mange døre, elevatorer og lignende er direk-

te ødelæggende for disse sager, som ikke blot er af stor videnskabelig, men også ofte af stor kunstnerisk og "økonomisk" værdi.

At levere en tegning til et nyt rigsarkivs publikumsafdeling lader sig ikke gøre her, men det er trist at se, at man ved alle de foretagne og kommende udvidelser af landsarkiver på grund af lokale forhold har været tvunget til at klemme denne del inde mellem magasinbygningerne. I et kommende rigsarkiv bør læsesale med dertil knyttede faciliteter lægges til den ene side, så magasinerne stadig kan udvides bagud.

Man kan lettere få bevillinger til udvidelser, da en forøgelse af f. eks. magasinerne ikke kræver dyre kontor- eller sanitetsanlæg. Problemet bliver at vælge en grund, som kan udnyttes på denne måde.

Til sidst et hjertesuk.

Der er i de senere år mere og mere hyppigt blevet klaget fra de egentlige, anerkendte og kgl. privilegerede forskeres side over, at vejledningen på læsesalen er blevet ringere. De gamle i gårde, de ældre arkivarer med indlevelse i arkivets forskellige fonds er borte, og de unge har ikke den fornødne erfaring til hurtigt og effektivt at finde løsningen på de stillede spørgsmål. Når arkivarerne er kommet ind i "stoffet", søger de bort til andre græsgange, radio, TV., universitet o.l.

Der er i dag mangel på arbejdskraft, men jeg tror, det vilde blive mere tillokkende at blive arkivar og bedre for arkivets publikumstjeneste og øvrige arbejde, hvis tjenesten blev omlagt. Hvis arkivarerne gjorde 2 års fuld tjeneste på Rigsarkivet med 7 timer daglig og derefter 1 år ved et dertil knyttet institut, hvor de arbejdede med et selvvalgt videnskabeligt emne, så ville alle parter tjene ved det, både læsesalens publikumstjeneste, arkivets ordningsarbejder, fremstillingen af registraturer og endelig arkivarernes selvvalgte forskningsopgaver.

Diskussion

Om en del af de af indlederne berørte emner var der almindelig enighed; dette gjaldt muligheden for særkonsultation af specialister i enrum, bedre mulig-

hed for benyttelse af kortmateriale uden at dette beskadigedes ved transport, vestibule og samtalerum for de besøgende og det uheldige i anbringelse af indterne hovedfærdselsåarer gennem læsesalene. Der var ligeledes almindelig tilslutning til, at der skulle være plads, lys og luft nok til alle, besøgende såvel som personale. Derimod var der livlig diskussion om en række andre problemer. Dette gjaldt især spørgsmålet om én eller flere læsesale, særlige forskerum og et særskilt registraturværelse.

Spørgsmålet var opkastet af Anne Riising med forslag om en læsesal A med absolut stilhed, og en læsesal B til de mere støjende kunder, og udbygget af Bjørn Fabricius med forslag om en særskilt læsesal for genealoger. Viggo Petersen fremhævede, at støjproblemet sikkert var værst på de små arkiver, og understregede fordelen ved, at man på en læsesal B kunne lade folk skrive på maskine og arbejde med regnemaskiner, som arkivvæsenet burde stille til disposition, hvorimod han var betænkelig ved at lade folk selv tage xeroxkopier på en sådan læsesal, idet arkivalierne ikke ville kunne undgå beskadigelse ved en sådan ordning. Michael Hertz fremhævede fordelen ved, at folk selv kunne udføre mindre fotoordrer. Dette ville kunne opnås ved anvendelse af kortere film og udlån af kameraer, der kunne tage 6-12 billeder. Samtidig efterlyste han mulighederne for læsning med ultraviolet lys. Niels Petersen ville til de to foreslåede læsesal føje en tredje, læsesal C, til brug for selvekspedition i protokolerækker, hvor det ofte var nødvendigt med mange opslag for at finde en sag. En sådan læsesal C skulle stå i forbindelse med et åbent magasin, hvor publikum måtte færdes, og hvor det kun skulle være nødvendigt med et ganske fåtalligt ekspeditions personale. Sune Dalgård anførte, at problemstillingen naturligvis måtte variere set fra landsarkiverne og fra Rigsarkivets forskellige afdelinger. Et nyt rigsarkiv ville få et så stort antal besøgende, at de måtte deles op efter funktionelle kriterier, og hovedproblemet måtte derfor blive, om man skulle satse på større læsesale eller mange små rum. Benyttelse af regnemaskiner etc. talte for stærk opdeling, men dermed ville behovet for opsynspersonale vokse. En opdeling af læsesalene efter funktioner ville også have en gavnlig indflydelse på betjeningsspørgsmålet, idet personalet ville blive stillet over for bestemte studieformålsspørgsmål og kunne fordeles derefter. På en læsesal for private slægtsforskere, hvor der var opstillet kopier af hovedrækkerne af folketællinger etc. kunne benyttes personale, der var specielt interesseret, og på

læsesalen for almen historisk forskning de videnskabeligt uddannede historikere. Med en sådan opdeling var det ikke sikkert, at der ville blive noget stærkt behov for forskerrum. Iøvrigt måtte man ikke betragte arbejdet på læsesalen som den eneste form for publikumsbetjening. På 1. afdeling var mere end 33 % af det samlede personale bundet på læsesalen, hvilket gav en væsentlig nedskæring af det personale, der var til rådighed til det mere langsigtede arbejde med forskning, edition og registrering, som også i sidste ende kom publikum til gode. Hvis al kraft blev koncentreret om den daglige betjening, ville dette i sidste omgang give bagslag, da der ikke ville fremkomme nye hjælpemidler. Knud Prange ville gerne lægge et godt ord ind for forskerrummene, som dog nok burde være beregnet til 4-6 personer, således at der kunne drives gruppearbejde f. eks. at studenter. Som en radikal løsning på spørgsmålet om genealogilæsesal ville han foreslå at flytte det sjællandske landsarkiv til Roskilde sammen med Rigsarkivet og benytte den bestående bygning på Jagtvej til et centralt genealogisk arkiv for hele landet. Anna Thestrup støttede tanken om forskerrum til 4-6 personer, men mente, at der derudover også ville være behov for en særlig undervisningslæsesal til større hold. Aa. Rasch beskæftigede sig med støjproblemet og ville til afhjælpning af dette anbefale vægge af akrylglas, således som de anvendtes på visse sproglaboratorier. Samtidig med, at de lydisolerede, hindrede de ikke vagthavendes tilsyn og på denne måde kunne et større lokale meget praktisk deles op i isolerede båse. Grethe Ilsøe anførte, at da kun 32 % af Rigsarkivets ekspeditioner krævede faglig vejledning, ville det blive overkommeligt at klare disse på forsvarelig vis, når genealogernes rutinebetjening blev udskilt. På Landsarkivet for Sjælland havde man overladt hovedparten af ekspeditionen til betjentgruppen, medens arkivarerne kun blev tilkaldt ved særlige lejligheder, og derfor i højere grad kunne hellige sig registrering m. v. Til overvågning på de nye læsesale anbefales internt TV, som allerede er taget i brug af Kungliga Biblioteket i Stockholm og det nye rigsarkiv i Oslo. Hvis støjen på læsesalen blev for kraftig, kunne man jo, tilføjede hun spøgefuldt, opstille automater med vat til ørerne. Carl Pedersen mente, at det var urationelt fast at have arkivarer med 10 års anciennitet siddende på læsesalen, når de fleste spørgsmål kunne klares af veluddannede betjente og mellemteknikere. Marianne Reimer var betænkelig ved for megen selvbetjening, da det gav uorden på hylderne, og mente, at de nye mellemteknikere måtte være velegnede

på læsesalene. Jens Holmgaard replicerede, at problemet om rigtig pladssætning kunne klares f. eks. ved farvede striber og ville gerne støtte tanken om selvbetjeningslæsesale med xeroxfokier af såvel landsarkiv- som rigsarkivmateriale. Han erklærede sig fuldtud enig med Dalgård i dennes syn på det langsigtede arbejde i forhold til den daglige læsesalsekspedition, men mente, at 1. afd. som en særlig publikumsafdeling naturligt måtte afse en større del af sit personale til dette end f. eks. landsarkiverne. Ved læsesalsbetjeningen var det vigtigt, at de besøgende direkte kunne henvende sig til en arkivar, så vagthavende ikke - eventuelt af ambitiøse eller personlige grunde - undlod at sørge for den fornødne hjælp. Harald Jørgensen fandt det helt givet, at en opdeling af det nye rigsarkivs læsesal var nødvendig og rationel. Selv var han den første, der, da det nye sjællandske landsarkiv blev planlagt, havde bragt tanken om en særlig genealoglæsesal frem, men dengang var den ikke blevet velvilligt modtaget. Han ville derfor gerne nu gentage sit tilbud om at stille landsarkivets genealogiske grundmateriale til rådighed for en sådan læsesal. Han var ikke tilhænger af særlige registraturværelser, men ville snarere, som det var sket på Jagtvej, fjerne hjælpemidlerne fra skranken og stille dem frit frem på læsesalen, hvilket bedst kunne ske, når de forelå i bind i stedet for seddelkartoteker (rigsarkivaren: Hør). Derimod kunne han tilslutte sig indretningen af "forskerceller", som man havde gode erfaringer med. De betød en lettelse både for forskerne og for arkivet, men det burde nok ikke være enekamre, da man så kunne risikere, at prominente forskere ville installere sig der med bunker af materiale uden at bruge det. Rigsarkivaren erklærede sig for tilhænger af registraturer i bindform opstillet på læsesalen, således som han havde gennemført det i Viborg - vi skulle ikke her i landet som i Tyskland have Repertorienzimmer uden fri adgang. Til spørgsmålet om paterniteten til tanken om genealoglæsesale kunne han oplyse, at han selv i begyndelsen af 40'erne havde nærret tanken, men at han senere havde opdaget, at allerede arkivar Nystrøm havde haft ideen. Sune Dalgård vendte sig mod udtrykket "genealogiske arkivalier", men ikke mod tanken om genealoglæsesale. Disse skulle imidlertid bygges op på kopi-materiale, således at originalmaterialet dels kunne skånes for det hårde slid og dels forblive i proveniensmæssig sammenhæng, hvor det også kunne benyttes til befolkningsstatistiske, demografiske og sociale studier. På genealoglæsesalen vil det være naturligt, at hjælpemidlerne opstilles frit fremme, medens registraturværelser må være ligeså naturlige til de andre læsesale.

Der må ikke finde nogen nedvurdering af slægtshistoriske studier sted: det er en fuldt legitim forskerinteresse med samme krav på rimelig betjening som andre forskningsområder. Dertil kommer, at det er en af arkivernes vigtigste kontaktoverflader ud ad til, som kan skabe forståelse hos myndighederne (rigsarkivaren: Hør). Det gælder om, at dette materiale ikke slides op, men alligevel benyttes på forsvarlig vis. Anne Riising sluttede sig til Dalgårds vurdering af slægtshistorisk arbejde og tilføjede, at mange fynske slægtshistorikere gik både i bredden og dybden. Måske ville det ved det nye fynske landsarkiv ikke være rationelt at indrette både genealoglæsesal og almen historisk læsesal, da det "genealogiske materiale" allerede nu i vid udstrækning udnyttes af samfundsvidenskaberne. Et registraturværelse skulle naturligvis være frit tilgængeligt, men desuden var der brug for et konsultationsrum f.eks. til specialeseminarer. To læsesale, hvoraf den ene isoleredes med glasbåse, ville formentlig ligge inden for det muliges grænser ved nybyggeri på Fyn. Bjørn Fabricius kunne tilslutte sig Dalgårds tanke om genealoglæsesal opbygget på kopier, og så i den forbindelse gerne, at disse også kom til at omfatte materiale fra de gamle danske landskaber.

Under diskussionen fremkom der tillige ønske om, at gangen foran læsesalen forsynedes med aflåselige bokse, hvor de besøgende kunne anbringe deres mapper (Viggo Petersen) og at garderobevagten kunne sælge postkort visende særligt dekorative eller berømte arkivalier (Marianne Reimer). Endelig diskuteredes kvaliteten af den læsesalsvejledning, der blev givet på Rigsarkivet. Sune Dalgård udtalte sin store tilfredshed med det arbejde, der blev ydet under vanskelige vilkår, og rigsarkivaren citerede besvarelserne af en række spørgeskemaer, der var udsendt i forbindelse med historikermødet i Odense i februar 1971. Der havde været enkelte kritiske røster imellem, men langt flere varme ord om betjeningen såvel på Rigsarkivet som på landsarkiverne. Det var væsentligt, at alle -også slægtsforskere - blev behandlet godt.

VII ANDRE LOKALER

Kontorernes placering og indretning af Marianne Reimer

Kontorer? Må vi straks slå fast, at det er helt utidssvarende at sætte flere mennesker sammen i ét kontor. Det er en belastning af folks arbejdsevne og-vilje. Jeg tænker ikke så meget på, at snak indbyrdes forstyrrer, som på hvor ubehageligt det er, når en trediemand henvender sig til kontormedindehaveren, og det hvadenten det er tjenstligt eller det modsatte. Tale og anden støj vil altid virke forstyrrende. Altså må vi fordre, at hver medarbejder får sit eget kontor.

Hvorledes skal kontorerne være anbragt i det nye rigsarkiv i forhold til hinanden og i forhold til Rigsarkivets andre funktioner? Skal de være isolerede fra omverdenen, f. eks. med døre ud til en lang gang? Nej. Vi skal ikke have institutionspsykose, vi vil have fri kontakt udadtil - vel at mærke når man selv ønsker det. Jeg kunne tænke mig, at kontorerne var placeret i kvadrat rundt om en lukket gård, en patio som på Jagtvejen, med blomster og springvand, thi intet er vigtigere for velvære og trivsel end kønne omgivelser. Herudover må man stille krav til kontorernes funktionelle placering i forhold til arkivets forskellige virksomheder: Læsesal, magasiner, værksteder, ekspedition o. s. v. Her må vi selvfølgelig tilgodese alle behov for den bedst mulige kommunikation, "rationalitet" og hurtighed. Det turde være en selvfølge, at publikumstjenestens personale skal have kontorer smukt grupperet omkring læsesalen. Lad mig i denne forbindelse sige, at der kun bør sidde én vagthavende inspector ad gangen på læsesalen.

Hvis man skal honorere kravene til både kommunikation og personalets trivsel og komfort som skildret i det foregående, kan man ikke undlade at spekulere over, hvordan et nyt arkivhus bør se ud og være indrettet. Det bør være et langhus med sidefløje som et stort E. Magasinerne bør være i langhuset med de øvrige funktioner og virksomheder i fløjene, f. eks. modtagelse i øverste fløj, læsesal i midten og værksteder i nederste fløj. Hver funktions kontorer må ligge i roden af fløjene og grupperet om gårdene, som fremkommer ved, at man lukker af til den fjerde side med f. eks. en pergola.

Skal hver afdelings kontorer være skarpt adskilte? Dette spørgsmål vil slet ikke være relevant, når vi placerer kontorerne efter funktion, og når vi tager den nye afdelingsstruktur i betragtning. En struktur der må komme, og som bygger på saglige kriterier og ikke på kronologiske.

Hvordan skal disse kontorer så være indrettet? Skal de være standardudstyret, så enhver medarbejder uanset stilling kan flytte ind alt efter de behov, turnusordninger og udvidelse af arbejdskraften stiller? Det lyder besnærende, at alle kontorer skulle kunne være brugbare for enhver uden først at skulle ommøbleres! Men i længden vil dette være for uøkonomisk både i henseende til penge og plads. Et eksempel: Hvad skal en skrivemaskinedame med en sagsreol, endsige et lateralskab? Mon ikke vi er bedst rustet, hvis indenfor hver afdeling ca. 10-20 % af kontorerne bliver indrettet, så de dækker kontorpersonalets behov og resten, så de dækker den personalegruppes behov, der har specielt arkivarbejde. Inden for denne ramme kan man så frit rokere mellem afdelingerne.

Men lad os da høre, hvordan et kontor skal være møbleret, for at det kan dække en arkivmedarbejders behov. Selvfølgelig med et stort skrivebord, mindst 1,60 x 0,80 m. Der skal være skuffer i begge sider, både høje og lave skuffer med tilhørende mobile skillerum o. a. Hertil har man brug for et sidebord til at lægge fra sig på, her må der gerne være jalousiskabe med hylder. Dette sidebord må gerne have samme højde som hovedbordet, og det behøver ikke (helst ikke) at være skruet fast til dette, da det hindrer fleksibiliteten, endelig skal skrivemaskinen (ikke elektrisk for min skyld) stå på et tredje rullebord. Herudover må hvert kontor være udstyret med bogreoler til ens egne håndbøger. Til særligt brug såsom ordnere i folioformat kan anbefales reoler med forskydelige hyldehøjder, de kan eventuelt hænges på væggen, så ordnerne er inden for rækkevidde, uden at de tager plads op på skrivebordet. Dermed kommer vi til det, jeg synes er det væsentligste inventar, nemlig sagsreoler, hellere for mange end for få, thi hvor skal man ellers lægge de arkivalier, der er under ordning, for ikke at tale om de arkivalier, der venter på at blive ordnet. Det er ikke nødvendigt at komme ind på det uhensigtsmæssige i at have arkivalier liggende på skrivebordet endsige på gulvet. Jeg vil endvidere påskønne, at der til stadighed står en sagsreol tom til brug for sortering af arkivalier under ordnings- og registreringsarbejdet. En anden mulighed for midlertidig opbevaring af arkivalier under ordning er lukkede rulleborde; de har den umiddelbare fordel, at de kan ruller midlertidigt væk, indtil turen kommer til netop de arkivalier. Det ender nok med, at det bliver nødvendigt med begge slags opbevaringsmøbler.

Endelig, før møblementet er komplet: Vi skal have behagelige stole, til eget brug indstillelige kørestole og til gæster bløde armstole. Dernæst må vi til slut fordrer muntre farver på væggene samt et rigeligt udvalg af skilderier, så hver især kan udsmykke sit kontor individuelt. De ydre vilkår må være i orden. Man må føle sig vel til mode for at kunne yde sit bedste eller sagt på en anden måde: Det ville være sørgeligt, hvis man ofrer en mængde penge på et nyt rigsarkiv med ultramoderne udstyr, hvis der så mangler en enkelt bagatel som f. eks. en blomst for at få det hele til at virke og trives

Diskussion

Diskussionen efter Marianne Reimers indlæg drejede sig i hovedsagen om enkeltkontorer contra flermandskontorer. Niels Petersen mente, at man måtte bygge så fleksibelt som muligt med flyttelige skillevægge; man kunne måske nok skabe noget, der var optimalt på opførelsestidspunktet, men hvis det ikke lod sig forandre, ville det hurtigt blive for snævert og forældet. Man måtte undgå at gøre inventaret mur- og nagelfast. Han var ikke sikker på, at der hos alle var et behov for enkeltkontorer, og ville foretrække en kombination. Frank Jørgensen erklærede sig som modstander af tomandskontorer og af kontorlandskaber. Efter hans mening ville det rimeligste være enmandskontorer til visse grupper, 3-4 mands kontorer til de øvrige. Hans Worsøe henledte opmærksomheden på kontorsystemet ved nybyggeriet i Åbenrå med kombinationen af arkivarkontorer og medarbejderkontorer sektionsvis. Denne løsning forekom ham at være noget nær det ideelle og meget fleksibel. Med hensyn til chefkontorerne bragte Klaus Kjølson Udenrigsministeriets forkontorsystem ind i billedet. Carl Pedersen erklærede sig for modstander af dette, idet medarbejderne måtte have krav på direkte adgang til cheferne, men indrømmede, at cheferne ofte forstyrredes for meget. En del kunne afhjælpes ved at anbringe en netkurv til sager, der ikke krævede direkte samtale, uden for døren. Niels Petersen var enig med Carl Pedersen i, at der skulle være direkte adgang, men dette kunne godt forenes med forkontorordningen. Denne var til gengæld en praktisk sluse for telefonsamtaler og personer, der ikke vidste, hvor de skulle

henvende sig. Rigsarkivaren kunne tilslutte sig, at det var nødvendigt med beskyttelse mod telefonsamtaler. Han var absolut modstander af kontorlandskaber, som han havde set afskrækkende eksempler på i USA, og tilhænger af énmandskontorer, dog kombineret med flermåndskontorer. Marianne Reimer sluttede med at fastholde sit syn på énmandskontorer som det ideelle, både af arbejdsmæssige og af mentale grunde. Under diskussionen iøvrigt kom man ind på, at der burde sørges for klar adskillelse af de områder, hvor publikum måtte færdes, og de steder, der var forbeholdt personalet.

Foredrags- og udstillingssal med mere
af Knud Prange

Det er ganske krævende at skulle behandle alle de øvrige lokaler på 12 minutter, for selv om der har været drøftet mange slags rum, er der endnu en del tilbage. Til gengæld er foredrags- og udstillingssal blevet nævnt flere gange i de tidligere indlæg. Der synes at være en glædelig enighed om, at alle arkiver bør have en udstillingssal. Den skal helst placeres, så den ikke kræver specielt opsyn, og der fremkom i aften den udmærkede idé, at udstillingssalen helt eller delvis bruges som vestibule, hvor de besøgende kan ryge, sludre og slappe af. Det vil betyde, at udstillingerne vil blive set af flest muligt. Om man skal udstyre salen med gulv- eller vægmontrer eller begge dele hænger sammen med, om man vil sætse mest på faste eller skiftende udstillinger. Gulvmontrer til faste og vægmontrer til skiftende udstillinger vil være en god kombination, især hvis vægmontrerne kan "lukkes" (sådan som det er på Jagtvejen), når de ikke benyttes.

Udstillingssalen bør også kunne bruges som foredragssal, men ét rum til dette formål er ikke nok. Der vil desuden ofte være brug for et særligt møde- eller konferencelokale, på større arkiver helst to og af forskellig størrelse. De kan bruges til møde i samarbejdsudvalg, personalemøder af forskellig slags og til møder for andre foreninger, men mere herom siden. Der vil også være brug for lokaler af denne art til undervisning: Af nye medarbejdere, i forbindelse med efteruddannelse, aftenhøjskoleundervisning samt i uni-

versitetsbyerne: studenterundervisning. Der bør derfor være god plads til at anbringe bøger og arkivalier samt mulighed for at benytte tavle, lysbilledapparat og andre audio-visuelle hjælpemidler. Hvis først der er skabt velegnede lokaler, vil der snart vise sig et behov for at bruge dem.

Vigtigst er, at man ikke disponerer et nyt byggeri for snævert. Et arkiv, der netop har fået en udvidelse, kan næppe regne med at få bygget mere de første 50-70 år, så det var væsentligt, at rigsarkivaren i sin indledning betonedede, at et byggeri bør planlægges, så det kan rumme den kommende tids ekspansion. Jeg har gjort tjeneste ved to nybyggede arkiver, hvoraf det ene ret nøje var disponeret til at dække aktuelle behov (og anderledes kunne det næppe være i det pågældende tilfælde), mens det andet har en velsignelse af overflødige rum, ledige kroge og bare vægge. Det sidste er langt at foretrække, idet der er en pladmæssig reserve at trække på den dag, et nyt behov viser sig. Tilmed har man på det sidstnævnte arkiv fået en uventet forøgelse i form af en nedlagt tjenestebolig - de 3 af dens 4 rum er allerede taget i brug, bl. a. til den nyoprettede Lokalhistorisk Afdeling. Denne universitetsafdeling var simpelthen ikke blevet oprettet, hvis ikke arkivet havde kunnet tilbyde plads.

Det er selvfølgelig svært at forudsige, hvilke krav en kommende tids ekspansion vil stille i form af lokaler, men man kan i hvert fald bygge på erfaringerne. De danske arkiver har i generationer haft et nært forhold til historiske foreninger og selskaber, og man har kunnet give husly til møder, ekspedition af skrifter og oplagring af publikationer. Landbohistorisk Selskab er nært forbundet med Rigsarkivet (dets møder holdes på rigsarkivarens kontor i mangel af mødelokale), det samme gælder for Kildeskriftselskabet, 3 jyske amtssamfund er stærkt knyttet til henholdsvis landsarkiverne i Åbenrå og Viborg samt Erhvervsarkivet, og Byhistorisk Udvalg i Århus har til huse på Erhvervsarkivet. Dansk historisk Fællesforening har i mange år haft sekretariat, lager og ekspedition på et landsarkiv og har iøvrigt mange andre tilknytninger til arkiverne, og det samme har - i hvert fald siden 1895 - været tilfældet med Jysk Selskab. Flere eksempler kunne nævnes, og det er glædeligt at se, hvor gæstfri arkiverne har været - også overfor historiske foretagender, der ikke havde specielt arkivmæssige formål. Man må også prise, at det nye landsarkiv i Åbenrå har afsat god plads til Historiske Samlinger for Sønderjylland, selvom dette er en selvejende institution.

Gennem denne politik er det danske arkivvæsen med til at støtte et bredt historisk arbejde, og det giver tillige arkiverne en nyttig kontakt med andre kredse. Der er næppe tvivl om, at det har betydning, at arkivfolk er med i arbejde af denne art. Arbejdet tilføres en arkivalsk viden (som vi vel har lov at tro er af betydning), og arkivalske synspunkter har mulighed for at gøre sig gældende. Men denne kontakt giver tillige arkivfolk mange personlige muligheder, og den nære forbindelse med selskaber og foreninger gør det let at drage nyansatte arkivfolk ind i et fagligt arbejde. Efter min mening er det af væsentlig betydning, at arkiverne og deres personale her er placeret stærkt i et folkeligt og et videnskabeligt kulturelt arbejde.

Hvis man mener, at meget af dette har for lidt med arkivvæsen at gøre, vil jeg henvise til folkebibliotekerne, der som en selvfølge tilbyder faciliteter til en række formål, der ikke har biblioteksmæssigt sigte. Jeg går varmt ind for, at man ved nybyggeri lægger vægt på de tilsyneladende overflødige lokaler, der kan muliggøre en udbygning af det arbejde, der allerede foregår i tilknytning til arkiverne.

Diskussion

Diskussionen efter Knud Pranges indlæg blev indledt af Jens Holmgaard, der understregede betydningen af at bygge fleksibelt. Han havde selv på sin krop følt, hvad det betød, når et arkiv var skræddersyet fra starten. Når der var en særskilt personalefrokoststue, kunne den f.eks. om aftenen anvendes til møder. Han ville medgive, at arkiverne skulle stille lokaler til rådighed til andre historiske funktioner i et vist omfang, men ville samtidig advare mod at påtage sig for store forpligtelser som kulturcentre. Der måtte være en naturlig arbejdsdeling. Bjørn Fabricius håbede, at det nye rigsarkiv ville blive opført i forbindelse med et historisk institut, således at arkivarerne dér kunne gøre turnustjeneste, ligesom det ville være fordelagtigt, hvis det blev knyttet sammen med Universitetsbiblioteket. Rigsarkivaren udtalte, at det fra første færd havde været hans plan, at der skulle være plads til institutter. Der var garanteret plads til Lokalhistorisk Institut, og andre ville følge efter. Det var væsentligt med en vek-

selvirkning mellem institutarbejde, forskning og arkivarbejde. Ved bygningen af arkivet i Viborg var der stramme rammer fra myndighedernes side; der ville blive friere råderum ved det nye rigsarkiv. Harald Jørgensen mente, at de enkelte chefer altid kunne afgøre, hvor vidt man ville gå i retning af at være kulturcentre. På Sjælland var man gået temmelig langt, da der ikke var andre lokaler i nærheden, og man havde hidtil kun haft gode erfaringer. Knud Prange sluttede med at fastslå, at det efter hans mening var naturligt, at arkiverne stillede lokaler til rådighed, som de ikke selv anvendte. Det var praktisk med kombination af udstilling og foredragssal, og det kunne vænne folk til at komme på arkiverne. Han anså ikke lokalhistorisk arbejde som "andre formål" og anførte, at dette direkte var nævnt i arkivloven. Han var derfor glad for rigsarkivarens indlæg, og han var sikker på, at de af rigsarkivaren fremførte synspunkter ville blive til gavn for dansk historie og for dansk arkivvæsen.

ARKIVARFORENINGENS PUBLIKATIONER

Harald Jørgensen: Nordiske arkiver (1968)

Rapporter fra arkivseminarer:

Registrering af arkivalier (1967, udsolgt)

Landsarkiverne som videnskabelige institutioner (1968)

Kassation af arkivalier (1970)

